

ЕКОЛОГИЧНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ЕТИКА

ОПРЕСНИТЕЛЕН КУРС ЕКОЛОГИЧНА ЕТИКА

ИНСТИТУТ СОКО ООД

проф. д-р. ЮРГЕН В. СИМОН
д-р РАЙНЕР ПАСЛАК

РО 7: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ОСНОВНИ ПОДХОДИ В

ОБЛАСТТА НА ЕКОЛОГИЧНАТА ЕТИКА

1. Три области на приложение на екологичната етика

Етиката и етичните проблеми са съществен дял от приложната философия. В търсене на отговори на въпроса „Какво би трябвало да правим?“, етиката си поставя за цел да осигури нормативна основа и насоки, които да ръководят всяка човешка дейност. В този контекст взаимоотношенията между заинтересованите са от особено значение, като акцентът се поставя върху идентифицирането на основните критерии, които регулират взаимодействието между хората. Друг проблем представляват стратегията и подходите за оценка на дадена ситуация, така че да можем да приемем, че участниците са действали морално, съгласно добрите етични практики. Универсалният морален закон (като например дефинирания от Имануел Кант) изхожда от предположението, че всички морални субекти са аксиоматично равни и следователно отношението към тях трябва да отговаря на едни и същи критерии. От това следва, че социалните различия са не са значими: от гледна точка на етиката, която определя универсалните правила за валидност, всички човекоподобни (разумни) субекти са еднакво ценни. Следователно, действията на всички хора трябва да се подчиняват на едни и същи критерии и „морални императиви“. Лъжата например е забранена, без изключение, за всички хора. Т. нар. „благородна лъжа“ може да бъде приемлива при определени обстоятелства, но оценката за неистинността си остава валидна по принцип. Ако нещо важи за един човек, то важи и за всички останали. Когато някой човек иска да бъде признат като морално същество от друг човек и иска към него да се отнасят справедливо, трябва да бъде готов, от своя страна, да приеме, че и всеки друг човек притежава реципрочни права, морал и достойнство и съответно да се отнася към него или нея според заслугите им и също толкова справедливо (това са принципът на равенството и принципът на реципрочността). Тези принципи гарантират човешките права и изграждат законовата основа на демократичните общества.

Етиката най-общо анализира и аргументира ценностите в частния и обществения живот, в отношенията на индивида и обществото към заобикалящия свят, а етичното поведение представлява приложението на тези етични ценности. На пръв поглед може и да не е очевидно точно кои ценности са валидни за всички хора (дефинирани като „етични същества“) и как точно справедливостта сред хората може да възтържествува (нито какво точно се има предвид под „справедливо разпределение“ или „справедливост на

изпълнението“). И все пак съществуват определени етични принципи, които глобализираният свят не може да си позволи да загърби, ако се стреми към мирно съжителство, и именно те стоят в основата на *Всеобщата декларация за правата на човека*. Определени етични ценности на световъзприятието и поведението са необходими, за да създадем и запазим основните правила за хармонично социално, политическо, икономическо и културно общуване и съжителство между хората и народите, при това правила, които да ни позволят да поддържаме хармонията и мира постоянни. В същото време тълкуването на такива основни морални ценности като свобода, равенство и солидарност трябва да е предмет на редовно преговаряне на междуличностно, межкултурно и международно равнище. Защото дори при тълкуване на такива висши ценности като правата на човека възникват конфликти на интереси и ценности, тъй като миروгледът на различните хора се влияе от различията на религиозно, етническо и политическо равнище, които често може да се окажат несъвместими при една или друга интерпретация. Едни и същи ценности може да са породени от различни първопричини, ако хората, които ги следват, изповядват различни философски и идеологически системи. При това разминаване може да се формулират различни приоритети на ценностите (в рамките на т. нар. „йерархия на ценностите“), което пък да се отрази в различно поведение; например „солидарността“ е оценностена по различен начин от утилитаризма в сравнение с приписаната ѝ ценност у Кант или в християнската етика.

Едно от специфичните предизвикателства пред прилагането на създението за ценността възниква при ситуации, в които не е ясно дали даден проблем или решение може да се мисли като част от „етичната вселена“. Етиката на околната среда ни изправя пред именно такава ситуация на проблемно приложение, тъй като тя по дефиниция представлява приложна етика. Нейната стойност зависи от това, дали можем да мислим околната среда на човешкото общество, т.е. природата, като субект на етиката, който има морална ценност. Безспорно е, че природата е ценна за хората, но не е ясно дали природата, сама по себе си, има морална ценност, или определени елементи от природата притежават морална ценност по начина, по който хората имат морална ценност? С други думи, можем ли да твърдим, че природата, елементите на природата (вода, земя, въздух) или нечовекоподобните същества имат вътрешно присъща (абсолютна) стойност сами по себе си или по-скоро са носители само на относителна (създадена) стойност, която е резултат от влиянието им върху благоденствието на хората (на отделните индивиди и на обществото като цяло)? Много философи са на мнение, че

автономна стойност би трябвало да бъде приписвана на определени същества, които са част от естествената среда на хората, които, от своя страна, трябва да се съобразяват с това, че тези нечовекоподобни същества имат морална ценност. По-нататък ще анализираме различните причини за разширяването на „моралната общност“, за да включва и природата.

Ако се ограничим до непряко приписване на морална ценност на природата, която да съществува само в отношението ѝ към хората и техните потребности и интереси, ще се окаже, че екологичната етика представлява сериозно предизвикателство не само за етичното, но и за политическото и икономическото отношение на хората към естествената им среда. Така екологичната етика създава област, в която се налагат нови стратегии към оценностяването: как например да постъпят със задълбочаващия се дефицит на природни ресурси (например изкопаеми горива), при положение че безотговорният добив, който води до изчерпването им, може да застраши живота и благоденствието на бъдещите поколения. Интересът на хората от непосредствената употреба на природните ресурси влиза в конфликт с интереса за обезпечаване на бъдещето. Това е въпрос, към който ще се върнем по-нататък в изложението.

1.1 Морална отговорност и собствен интерес

Моралната отговорност или уважението към другите предполага да признаеш абсолютната ценност на техния живот и благоденствие и на правото им да преследват собственото си щастие заради самите себе си, а не заради твоето щастие. Егоистичният субект застава на точно противоположната позиция, като оценява щастието на другите само инструментално, което значи, че ценността на щастието на другите е свързана само с щастието на същия оценяващ егоистичен субект. Моралната отговорност е свързана с *безкористното уважение към правото на благоденствие на всички останали* и именно като такава се приема от почти всички съвременни теории за морала (Krebs 1999: 16).

И така, можем да разграничим три области на действие на екологичната етика, които се прилагат във възходяща последователност. Всяка следваща област се включва в предходната или я разширява чрез добавяне на допълнителен “морален агент”.

1.2 Етика на природните ресурси

Етиката на природните ресурси е свързана с процеса, при който ценност се приписва на природата само като резултат от взаимоотношенията ѝ с човека. Независимо че етиката на природните ресурси се възприема като екологична етика само в по-тесен смисъл, тя винаги се включва в по-широката дефиниция на екологичната етика. Етиката на природните ресурси поставя човека в центъра на своя интерес, като взема под внимание различни аспекти от добива и преработката на оскъдните и изчерпаеми суровини и елементи на околната среда като вода, почви и въздух. От гледна точка на етичното отношение специално внимание се отделя на възобновяемите биотични ресурси като гори и рибни популации. Застрашаващите живота климатични промени също попадат сред въпросите, разглеждани от етиката на природните ресурси. И не на последно място тук влизат селскостопанската етика и по-специално въпросите, свързани с етичната интерпретация на промените в почвите и в ландшафта. Редица изключително опасни екощети се дължат на безотговорното използване на естествените ресурси за целите на земеделието и животновъдството.

Етиката на природните ресурси проучва и регулира начините на използване на суровините и елементите на природата (води и почви), без да се причиняват непоправими щети върху тези ресурси (свръхексплоатация или замърсяване). Предметът на етиката на природните ресурси се защитава с чисто антропогенни аргументи, т.е. чрез интересите на човека.

1.3 Етика към животните

Предмет на етиката към животните е грижата за благосъстоянието на живите същества, които са чувствителни към болка. Терминът „етика към животните“ е двусмислен, тъй като тя обикновено се отнася само за *сетивни* организми. Животинското царство се разделя на видове, които имат нервна система, и видове, които нямат чувствителност (към болка), тъй като нямат нервна система. Водещата предпоставка тук е наличието на нервна система, предопределяща способността на организма да изпитва страдание (болка). Етиката към животните разглежда връзката на човека с всички тези живи организми, които са способни да изпитват страдание, защото се предполага, че те са в състояние да страдат по същия начин, както човешките същества. Причината е, че човекът може да чувства съпричастност с живо същество, което чувства, защото това живо същество е „страдащо създание“, подобно на човека. Нещо повече, тези същества

имат инстинкт за самосъхранение – преследват своя интерес, стремят се към удовлетворение и се стараят да избегнат страданието и дискомфорта.

Организмите, които се ръководят от собствения си интерес към самите себе си, се възприемат като морално ценни, защото им се признава известна автономия на поведението. Автономията на поведението важи не само за големите примати, които са най-близки до човека в животинското царство, но и за всички, които не са примати, ако предположим, че те чувстват болка и възприемат съзнателно себе си спрямо околната си среда.

Етиката към животните разглежда проблема, дали и доколко животните (или поне онези от тях, които имат чувствителност към болка) имат ценност и цел сами по себе си и ако това е така, как рефлектира тази ситуация в етичната вселена по отношение на взаимодействието ни с тях и нашето поведение, което също им влияе. От това следва, че предметът на интерес на етиката към животните надхвърля антропоцентричния подход и достига до т. нар. „патоцентричен” подход, който вече е свързан с биоетиката.

1.4 Етика към природата

Етиката към природата се занимава с моралните аспекти на отношението ни към низшите живи организми, които нямат чувствителност към болка (растения, гъби, бактерии и др.), както и към други надиндивидуални биотични структури като видове, екосистеми и ландшафт. Тази етика, известна и като „консервационна етика“, е свързана с опазването на природните територии и защитата им от разрушаване, дължащо се на антропогенни фактори. В този смисъл тя допринася за опазването на околната среда и на цивилизацията. В по-тесен смисъл етиката към природата се стреми да дефинира и защити моралната същност на природата или на по-големите естествени системи (екосистемите). По-нататък в изложението ще стане ясно, че аргументацията на етиката към природата ни изправя пред едни от най-сложните проблеми. Най-важният от тях не е свързан с етиката на индивида по отношение на поведението му към отделни организми, нито с опазването на отделни видове, а с опазването на надиндивидуални структури, като например видовете, и дори на еволюционния потенциал и процесите в природата. Това значи, че етиката към природата е „биоцентрична“ (тоест, засяга всички живи същества) и „екоцентрична“ (тоест, засяга целите екологични системи), а дори бихме могли да я определим като „холистична“ (защото включва всички елементи на природата). Етичните проблеми тук са свързани с всички трудни същностно философски въпроси, като например може ли природата да е морален субект и морален агент. Дали

правото на защита на биотопите (местообитанията на организмите) е с по-висок приоритет от правото на защита на отделни организми и видове? А дали няма да се наложи да се жертват отделни организми или дори цели популации за сметка на опазването на големите екосистеми? Етиката към природата също пита, дали всяка форма на живот или сложна естествена система или дори природата като цяло има морална стойност, което ѝ дава абсолютно право на защита. Етика с подобни граници (както и да бъдат обосновани) отива както отвъд етиката към животните, така и отвъд всяка една етика, която поставя в центъра на интереса си само и единствено хората. Етиката към природата не е антропоцентрична, тя е физиоцентрична (вж. Eser and Potthast 1999; Krebs 1999).

Само когато и последното дърво бъде отсечено, и последната река – отровена, когато и последната риба бъде уловена, само тогава ще разберете, че парите не могат да се ядат. (предсказание от XIX век на индианците от племето Крий, населяващи териториите на днешна Канада; популяризирано от “Грийнпийс”).

В края на тази част ще направим кратък преглед на историческото развитие на тези три подобласти на интерес на екологичната етика.

В исторически план **етиката на природните ресурси** е най-старата подобласт на екологичната етика. Още от древността хората са мислили как наличните природни материали, като дървесината и водата, могат да бъдат използвани така, че да не се изчерпват бързо и да бъдат опазени. Още тогава хората се сблъскват с опустиняването на цели територии заради строителни дейности и конструиране на плавателни съдове (древните гърци, които са поддържали големи флотилии, са се тревожели от тази ситуация); или заради замърсяването на водите, използвани при боядисване на кожени и текстилни изделия. Дебатът около етиката на природните ресурси достига първата си кулминационна точка през 70-те години на XX в., когато стават ясни “границите на растеж” в контекста на предупрежденията на Римския клуб за свръхексплоатацията на изкопаемите горива и залежите от метали.

Произходът на **етиката към животните** може да се търси във философията. Имануел Кант защитава идеята за непосредственото, природно взаимодействие със сетивните живи същества (за разлика от Рене Декарт, за когото, от механистична гледна точка, животните са неразумни машини). Нещо повече, Кант вярва, че засиленият контакт с животните може да допринесе за морално усъвършенстване на хората. Дори

основоположникът на утилитаризма Джереми Бентъм определя като много важна и основна отговорността на хората към сетивните животни.

Корените на **етиката към природата**, като консервационната етика, могат да се проследят до епохата на романтизма (от края на XVIII в. до средата на XX в.), когато за пръв път философите обръщат сериозно внимание на красотата на пейзажа (вж. Pfordten 1996; Thomas 1983). Приносът на естетизирането на природата към развитието на екологичната етика е много сериозен, при това е в сила и до днес. В традицията на романтичната философия на природата през XIX в. в Европа и Северна Америка набира сила движението за запазване на дома и природата – за пръв път критиката към цивилизацията и технологиите се свързва със запазването на “връзката” с родината, а националното чувство се преживява през дълбока връзка с природата. Тази взаимосвързаност е все още жива в различни форми на екофилософията или “дълбоката екология”, както и при т.нар. “зелени” движения.

1.5 Към аргумента за естетическото съзерцание

Г-н К. и Природата

Запитан за отношението му към природата, господин К. каза: “Когато излизам от къщи, сегиз-тогиз ми се приисква да видя няколко дървета. Най-вече защото с променения си външен вид в различните часове на деня и годишни времена те създават толкова силно усещане за реалност. В градовете започваме с време да се пообъркваме, понеже виждаме само предмети за потребление, къщи и шосета, които, ако не се обитават, остават празни, ако пък не се използват, губят смисъл. Нашият странен обществен строй ни кара да причисляваме и хората към предметите за потребление, затова дърветата, поне за мен, тъй като не съм дърводелец, притежават нещо независимо и поради това успокояващо. Искане ми се да вярвам, че дори дърводелецът вижда в тях нещо повече от работен материал. (Бертолт Брехт, из “Разкази за Господин Койнер”)

Екологичната етика се оформя като автономна академична област едва през 70-те години на XX в., когато стават очевидни всички опасности от щетите, които замърсяването и екологичното разрушение могат да нанесат на природата и благоденствието на хората. Едва тогава е отбелязан и напредък в научните изследвания на комплексните природни системи (екология и изследване на екосистемите) и на взаимовръзката между екосистемите и икономическото развитие, а аргументите на екологичната етика намират

научни доказателства. Това важи особено за етиката на природните ресурси, но и за ландшафтната етика, които преживяват значителен подем.

Това развитие е съпроводено от сериозна промяна в общественото съзнание и информираност и повишаване на екологичната съзнателност. За първи път зеленото движение е в позиция ясно да заяви своя протест срещу разрушаването и натиска върху природата, при това на официално ниво, чрез зелените партии. Много от тези партии успяват да вкарат свои представители в националните парламенти, за да могат да съдействат за промяна на ситуацията в политически план.

По същото време за много хора става очевидно, че взаимоотношенията между хората, обществото и природата трябва да се интегрират в етиката като философска дисциплина. По този път защитниците на правата на животните могат да искат по-ефективна защита за сетивните животни, включително и по-разумно отношение към тях в селското стопанство (и животновъдството) и в научните изследвания (при опитите с животни). Налагат и необходимостта от мерки за борба с опасността от трайно изчезване на животински видове (птици, китове, големи примати и др.). Оказва се, че не можем да пренебрегнем изискванията за етично отношение към животните и за опазване на застрашените видове и на значимите екосистеми (напр. тропическите дъждовни гори), които допринасят за регулиране на световния климат и са местообитание на различни животински и растителни видове.

Екологичната етика не може да избегне конфликта между антропоцентричната и физиоцентричната етика. Тук възниква въпрос за основанията за етичното съизмерване и за баланса между конкретните интереси на хората и животните (растенията, биотопите, видовете и т.н.)? В кои случаи интересите на хората трябва да отстъпят пред интересите на други живи същества? В този контекст екологичната етика не само трябва да защити своите искания в борба с икономическите интереси и интересите на отделни обществени групи и на цялото общество, но и да се справи с неминуемия вътрешен дебат за „правилната“ екологична етика.

2 Три нива на екологична аргументация

По-горе вече разграничихме три подобласти на екологичната етика: етика на ресурсите, етика към животните и етика към природата. Има обаче случаи, в които разграничението не е абсолютно, като разделението е аналитично, но не и категориално. Някои екологични проблеми като опазването на водите при управлението на природните

паркове, градското планиране на пространството и др., включват аспекти и на трите подобласти – ресурсна етика, етика към животните и към природата.

За да очертаем класификация на екологичната етика, трябва не само да направим разграничение между трите подобласти (специалистите до голяма степен са постигнали съгласие по този въпрос), но и да разграничим различните нива, на които се прилага екологичната етика. Конрад От (Ott 2000) различава три области на приложение:

1. философска (философската дисциплина етика);
2. политическо-юридическа (законодателство);
3. казуистична (отделни казуси и препоръчителни действия).

От една страна, всяка област на приложение предполага различна сфера на дейност; от друга страна, областите на приложение са изградени една спрямо друга и зависят една от друга: публичните мерки в отговор на определен казус (в екологичния мениджмънт) трябва да бъдат законово защитени и оправдани. Законът, на свой ред, трябва да се опира на етичните принципи.

2.1 Приложение във философията

Това е висшата област на приложение на екологичната етика, в която влизат обяснителните съждения: съждения за етична валидност, които би трябвало да са универсално приложими, т.е. да важат за всички членове на общността на етическия дискурс. Във философската вселена на дискурса на екологичната етика се развиват и анализират доводите “за” и “против” определени позиции. Участват специалисти от академичните среди (в областта на екологичната етика) и всички, които взимат решения, засягащи околната среда, в своята професионална дейност (политици, юристи, инженери, биотехнолози и др.). В по-широк контекст всички хора могат да участват в екологичния дебат, ако имат развито екологично съзнание (както и определено равнище на научно образование) и склонност да мислят върху собствените си действия спрямо природата. Сред участниците в научния дискурс всички нефилософи, разбира се, зависят от доказателствените материали, предоставени им от експертите по екология. Тези материали изясняват по-добре казусите и помагат на неспециалистите да се ориентират в материята. Очакват се добре аргументирани предложения за екологично съзнателно поведение, както и аргументирани решения на конфликтите в сферата на екологичната етика.

В самия дискурс на екологичната етика обаче, както беше отбелязано по-горе, специалистите по екологична етика често влизат в противоречия, които затрудняват

ориентирите; в частност, антропоцентричните и физиоцентричните позиции са силно противоположни. Широката публика едва ли може без предварителна подготовка да разбере всички доводи “за” и “против” аргументите на алтернативите, предлагани от философите. И все пак когато вътрешният философски дебат не води до обективно валидни резултати, публичните консултанти и авторитети в областта на екологичната етика и особено онези, които взимат политическите решения (политици, инженери и др.), получават ограничена информация. В крайна сметка всеки човек и всяко общество трябва да решат до каква степен искат да дадат предимство и каква тежест ще отредят на физиоцентричните аргументи (освен че вземат предвид антропоцентричните аргументи, по подразбиране).

Решенията за степента и начина, по който етичните аспекти в отношението към животните и природата се отразяват в поведението на хората и човешките общности, са отговорност на всеки индивид или политически субект – на национално и на международно ниво. За да предотвратим ситуации, в които тези решения не са добре обосновани или са взети по-скоро интуитивно, трябва да се постареем да добием сравнително задълбочени познания в сферата, за да разберем дебата в областта на екологичната етика.

2.2 Приложение на политическо и законово ниво

Тази област на приложение включва дефиниране на колективни, обвързващи, нормативни регулации и цели за политически действия (обвързани с качеството на екологичните мерки). Всяка дефиниция от този тип предполага достатъчно развито съзнание за околната среда и екологията, както и опит с взимане на други политически решения. Всички релевантни екологични цели и програми се решават, договарят и влизат в сила чрез действия от политическите органи като правителства, парламенти и публични администрации. Най-важният инструмент в този процес са съществуващите закони за околната среда. **Законите за околната среда** комбинират етични принципи и резултати от политическите решения под формата на закони и други директиви и постановления, които имат задължителен характер за всички граждани на дадена държава. Полето на действие на законовите директиви обикновено е разширено – тук влизат не само стриктно обвързващите закони, но и насоки, квоти и стандарти. В контекста на законовата регулация консултантите в областта на околната среда могат да помогнат при решенията за тежестта и основанията на различните индивидуални и колективни претенции и права за използване на ресурсите на природата и елементите

като вода, почва или въздух. До каква степен индустриалните предприятия имат правото свободно да използват водите или почвите, без да ги замърсяват? Доколко либералните общества могат да ограничават индивидуалните права за сметка на общностните? При какви условия могат да съществуват в хармония аргументите за защита на работните места и тези за опазване на цялостна и здравословна околна среда? В по-общ план как можем да хармонизираме последователната екологична политика с легитимните икономически интереси? Как е възможно да се постигнат дългосрочните екологични цели на политиките за устойчивост на околната среда (свързани с потреблението на изкопаеми горива и други природни ресурси) и краткосрочните интереси за запазване и увеличаване на печалбите на физически и юридически лица?

Екологичната етика може да допринесе за изграждане на по-ефективни екологични политики и да повиши обществената информираност и съзнание. Специалистите обаче трябва да излязат от по-затворените академични кръгове и да се намесят в публичния дебат за дефиниране на целите на борбата с климатичните промени, спасяването на тропическите гори или рибните популации в океаните или по проблема за “екологичната справедливост” (поставянето в неизгодно положение или дискриминация на маргинални групи в общността или на хората в развиващите се страни). Специалистите по екологична етика трябва да умеят да определят екологичните цели, стандартите за качество и ограниченията на аргументацията, тъй като в тези случаи има влияние върху качеството на политическите и законови решения в областта на екологията. Адекватното определяне на връзката между хората и обществото, от една страна, и природата, от друга, е важна предпоставка за регулиране на поведението към природата, защото екологичната етика дава аргументи за узаконяване на нашето поведение като приемливо.

2.3 Казуистично приложение

В центъра на казуистичната област са конкретни казуси на екологично замърсяване или разрушаване, методи и мерки за предпазване или възстановяване на замърсена или разрушена околна среда. Тези мерки са предимно технически. Нужни са обаче практически умения и опит по екологичен мениджмънт и съответното ноу-хау от експерти в областта (екологични инженери, техници и др.). Макар екологичната етика да няма пряк принос за техническите решения на екологичните проблеми, тя може да анализира и да изиска аргументи за смисъла и важността на технологичните мерки и нормативното им узаконяване. Екологичната етика може да оцени алтернативните

технически решения, при които има различна степен на намеса, разходи и възможни нежелани странични ефекти на решенията. Техническите мерки не се прилагат в условия, които са освободени от етични основания – подобни действия винаги засягат колективни или лични интереси и права, защитени от закона, а и трябва да държат сметка за различни интереси и искания на замесените лица. Кой би бил ощетен? Кой ще покрие разходите? Колко устойчиви ще са последствията от обмисляните мерки? При етично сравнение на алтернативни технологични концепции или програми може да възникне противоречие между антропоцентричните и физиоцентричните перспективи. Кое заслужава повече протекция? Кое е с приоритет – благоденствието на хората или благоденствието на животните и растенията, които участват и/или са засегнати от екологичния проблем?

Друг въпрос е дали обмисляните мерки са подходящи, ако даден екологичен проблем е твърде комплексен и успехът на мерките не е сигурен? Техническата намеса в комплексните екосистеми винаги е съпроводена от известна несигурност – дали желаният ефект ще бъде постигнат? Дали нежеланите (и неочаквани) последствия няма да се окажат по-скъпи и значими от желаните резултати? Оценката на технологичните последствия в реалния свят е много по-трудна от оценката на резултатите, постигнати в изолирани лаборатории. Намесата в природата винаги е експеримент, често водещ след себе си необратими последици въпреки добрите ни намерения да възстановим замърсената околна среда. Сред специалистите по екологична етика все още няма консенсус за значимостта на съответните икономически и екологични методи за управление на екологичните проблеми; за много от специалистите по екологична етика екологията е по-”слаба” наука с нисък прогностичен потенциал. Те не вярват, че е възможно да се оценят постигнатите резултати с достатъчно адекватни количествени (финансови) показатели: например как можем да изчислим разходите за изчезналите видове насекоми в амазонската джунгла? Възможно и смислено ли е вредите да се изчисляват в парично измерение?

Дори точното определение на предполагаемия екологичен проблем и оценката, доколко спешно е решението му, може да изисква анализ от позицията на екологичната етика. Въпросът отива доста отвъд техническите аспекти и засяга нормативни въпроси, които са по дефиниция етически. Като например какво се включва в понятието “добри практики” в екологичния мениджмънт. Преди анализа на рисковете трябва да уточним, от нормативна гледна точка, какво е реален риск и дали в конкретния случай имаме реален риск (а тук стигаме и до разбирането за риск и усещането за риск). По същия път

трябва да направим и анализ на разходите и ползите – трябва да знаем кои ценности засяга проблемът и доколко сме склонни да платим за опазване или възстановяване на замърсена или разрушена екосистема или природен ресурс. Колко ценна за обществото е “неосквернената природа”? Трябва да се установи и йерархия на ценностите, преди да се предприемат каквито и да било мерки. Дали според нормативни критерии оценяваме “ценността на природата”? Или от перспективата на утилитаризма според потенциалната ѝ полза за хората? Или деонтологично, т.е. в отношение към нейната вътрешно присъща, абсолютна стойност? На този етап се оказва, че отново се връщаме към изконните въпроси на екологичната етика, които вече очертахме на равнището на философията.

Нещо повече, отговорите на въпросите за правилната цел на опазването на околната среда или критериите, по които да разберем дали взетите мерки са били успешни, често не са лесни нито от научна, нито от етична гледна точка. Някои специалисти по екологична етика (въз основа на концепцията за екосистемите) смятат, че балансът в природата – поддържаната и възстановяване ѝ – трябва да са основната цел на дейностите по опазване на околната среда. Често обаче не е ясно кога можем да говорим за устойчива и равновесна система и как най-точно можем да определим границите на капацитета за натоварване на съществуващата природна система (например глобалната климатична система или кораловите рифове). Според някои теории определено неравновесие или нестабилност в природата е дори желателно, защото именно такива явления са източник на промяна и еволюция. Точките на нестабилност дори могат да бъдат “двигател” на еволюцията, а дълготрайните устойчиви екосистеми всъщност са изключение в природата.

От друга страна, за специалистите по екологична етика е важно да знаят кои точно научни и технически средства (методи, инструменти и т.н.) имаме на разположение. Колко далеч можем да стигнем в усилията за определяне на спецификата на даден екологичен проблем и как можем да оценим успеха на предприетата мярка? Не е особено логично да твърдим, че в етична перспектива всички хора имат право на достъп до чиста питейна вода, а да нямаме достатъчно надеждни методи да оценим качеството на водата и да определим и контролираме праговете стойности за допустимите равнища на определени химични елементи във водата. Удовлетворението на етичните изисквания зависи от използваемостта на методите за техническа защита на околната среда. Етичните норми често трябва да бъдат преизчислени в технически контролируеми норми (като прагови стойности), за да са използваемы. Затова и сред специалистите по

екологична етика се води дебат доколко екологичната етика може да е научна етика.

Съвременната етика на околната среда не бива да пренебрегва нито резултатите от научните изследвания в областта на екологията, нито технологичния потенциал на практическите решения за опазване на околната среда.

Подобно на приложната етика екологичната етика разчита на резултатите от емпиричната наука; в противен случай не може да формулира реалистични искания и перспективи. Според един стар философски принцип не е позволено да се извеждат по дедуктивен път нормативни искания (задължения) от съществуването на нещо (екзистенция), тъй като етичните принципи винаги предхождат емпириката. И все пак практическият успех на екологичната етика зависи от научното познание. Очевидно не е приемливо да решаваме само интуитивно кои природни елементи могат да се отнасят като “морални агенти” към “моралната общност” и кои не могат. Затова и биологията трябва да каже дали кръглите червеи например имат нервна система и могат да чувстват и следователно, от патоцентрична гледна точка, са достойни за етична защита. Също така първо трябва да изясним кои фактори и доколко са отговорни за промените на климата, при това чрез подробен анализ на всички процеси, замесени в климатичните промени, и чак след това да назовем и подведем под отговорност истинските нарушители. В началото на този анализ специалистите по екологична етика трябва да се установили възможните рискове и причини; нещо повече, те може да изискат научни изследвания и да предупредят да сме по-внимателни с посочване на виновниците за увеличаването на въглеродните емисии. В този контекст се посочва задължението ни да поддържаме добри условия на живот за всички хора на земята, както и за останалите живи същества. Изправени пред ситуация на неясна причинно-следствена връзка, наше етично задължение е да намалим количеството на антропогенните емисии с превантивна цел. Но и легитимността на екологичните политически и законови решения се нуждае не само от етични изисквания и съмнения, но и от научна експертиза и ефективни методи за техническа защита на околната среда.

Екологичната етика влияе в голяма степен върху взаимоотношенията ни с природата и поведението ни спрямо нея. В допълнение на решаващата ѝ роля в дебатите за правилните решения в приложен план, екологичната етика се ръководи от фундамента за справедливо третиране на всички живи същества, които са достойни за защита от етична гледна точка и които играят роля за опазване на екологичната устойчивост. Екологичната етика разработва следните модели (общи ориентири) на поведение спрямо обектите си: (а) модел на устойчивост, особено при етиката на природните ресурси; (б)

модел на отношение и поведение към животините – за етика към животните; (с) модел за неосквернената природа – за етиката към природата. Екологичната етика осигурява фундамента и на образованието в областта на екологията и опазването на околната среда. Във философски план екологичната етика предлага причини и аргументи за различните области на екологично действие, които са предмет на областите на политическо и законово действие и на казуистичната практика. Екологичната етика е и остава постоянно предизвикателство за съвременното общество, защото защитава внимателното и етично съжителство с природата, основано на разбиране и уважение.

3. Основни методи в екологичната етика

3.1 Въведение: Морална грижа за природата

Екологичната етика се развива като нова философска дисциплина в началото на 70-те години на миналия век. Дотогава философията се занимава предимно с действията на човека спрямо другите човешки същества, докато действията му спрямо природата се анализират от антропоцентрична гледна точка. Те се оценяват като добри или недобри спрямо влиянието им върху благото на хората.

От 70-те години насам обаче традиционният антропоцентризъм бива разколебан. На първо място, екологичната етика поставя под въпрос предполагаемото морално превъзходство на човека над представителите на другите видове. На второ място, тя изследва възможните рационални аргументи, които да припишат вътрешно присъща, абсолютна стойност на природата и нечовекоподобните ѝ елементи.

3.2 Антропоцентрична перспектива

3.2.1 Различни антропоцентрични позиции

Основният етичен въпрос е кой или какво е част от моралната вселена? С други думи, на кого или какво приписваме преки морални задължения? Кой или какво има чест, която трябва да уважаваме? В тази част от изложението ще се съсредоточим само върху антропоцентричната перспектива на моралната вселена. И така, антропоцентричната перспектива на екологичната етика е съсредоточена изцяло върху човека. В рамките на тесните граници на моралната вселена, които се възприемат като изцяло антропоцентрични, има различни пътища към достигане до отговора на нашия основен въпрос. Някои от най-честите отговори са (по Krebs, 1999: 19):

1. Само Аз (егоизъм)

2. Аз, семейството ми и приятелите ми (егоизъм на малката група)
3. Всички хора от моята класа (класова дискриминация)
4. Всички граждани на моята държава (национализъм)
5. Всички хора от моята раса (расизъм)
6. Всички хора от моя пол (сексизъм)
7. Всички живи човешки същества (универсализъм на настоящето)
8. Всички живи човешки същества към сегашния момент и от миналото (универсализъм, който включва и миналото)
9. Всички живи човешки същества към сегашния момент и към бъдещ момент (универсализъм, който включва и бъдещето)

В контекста на тази поредица от девет стъпки, всяка от които разширява границите на моралната вселена, моралната теория е антропоцентрична, ако избира една от позициите между (1) и (9) в границите на моралната вселена и изключва от пряка морална грижа всички нечовекоподобни същества. От разширената (физиоцентрична) перспектива, която също включва нечовекоподобни същества в моралната вселена, тази антропоцентрична позиция може да изглежда като “егоизъм на вида” или “видова дискриминация” (Singer, 1975) или като форма на “антропошовинизъм” (Routley and Routley, 1979).

Очертаната по-долу поредица представлява йерархична структура, която разширява фокуса на антропоцентризма все повече и повече. Тук не можем да анализираме всички различни позиции, но специален интерес представлява деветата антропоцентрична позиция, тъй като в нея се включват всички живи същества не само от настоящето, но и от бъдещето. И наистина онова, което днес причиняваме на природата, сериозно намалява шансовете на бъдещите поколения да водят добър живот. Ако моралното уважение е уважение към възможността за добър живот на всички останали, то трябва да запазва тази възможност и за бъдещите поколения. Трудно е да преценим какъв аргумент можем да предложим срещу този подход. Както казва Анджелика Кребс:

Пренебрежението и незачитането на правото на добър живот на онези, които ще дойдат след нас, които имат различна позиция във времето, е все едно да пренебрегнем правото на добър живот на онези, които са в различна позиция в пространството, например на хората от Третия свят. Ако второто е неморално, първото също би трябвало да е неморално (Krebs 1999: 20).

Не е ясно какво ще бъде бъдещето и от какво ще се нуждаят бъдещите поколения за постигане на благоденствие. Не можем точно да знаем, но можем да си представим

някои основни потребности на хората от бъдещето; и макар да не можем да познаем техните лични и културни възможности за постигане на благоденствие, знаем достатъчно за универсално достъпните възможности за задоволяване на универсалните базисни нужди.

Например, те ще искат да бъдат здрави, а много от тях ще искат да се радват на свежи летни дни. Ако разрушим озоновия слой и бъдещите поколения трябва да стоят затворени вкъщи, за да избегнат рака на кожата, това няма да е морално правилно, нали? (Krebs, 1999: 20).

Тъй като ще ги има (екзистенция), бъдещите поколения ще имат същите морални права, които имат и настоящите, включително и правото на добър живот. Следователно, антропоцентричната етика трябва да признае, че имаме задължение да уважаваме и да се грижим за околната среда заради доброто на човешките същества и благоденствието на сегашните и на бъдещите поколения. Нещо повече, ясно е, че действията и политиките, които ние, съвременните хора, предприемаме, ще окажат сериозно влияние върху благоденствието на бъдещите поколения (вж. Gewirth, 2001). Макар да липсва взаимност (тъй като бъдещите поколения не могат да направят нищо за нас в замяна на онова, което ние бихме направили за тях) и да съществува невъзможност за знание (тъй като не знаем точно кой от бъдещите поколения как ще се държи; вж. Parfit, 1984), можем да твърдим, че нашите задължения се състоят в това да направим всичко възможно, за да сме сигурни, че не пречим на бъдещите поколения да посрещнат основните си нужди (вж. Vargu, 1999). Това например “ни кара да анализираме и съответно да ревизираме настоящите равнища на замърсяване, изчерпването на ресурсите, климатичните промени и нарастването на населението” (Cochrane, 2007).

3.2.2 Инструментална стойност на природата

В антропоцентричната перспектива животните, растенията, екосистемите и цялата природа имат “ценност” само и единствено в зависимост от значението им за хората и техните интереси. Това най-често се нарича “инструментална ценност”. Най-важната последица от тази перспектива по отношение на опазването на околната среда и природата е, че единствената приемлива причина за опазване и култивиране на природата е, че удовлетворяването на човешките нужди – като грижата и поддържането на тялото и на здравето – зависят от природата. Природата, особено под формата на природни ресурси, е предпоставка за нашия биологически и икономически живот; без природа човешкият живот не е възможен.

В антропоцентричната перспектива природата (въздух, вода, минерали, животни, растения и др.) е важна и ценна за хората, но ценна *само в този смисъл, т.е. за хората*. Няма друга причина за оценка на природата, природата не е ценна сама по себе си, а само по отношение на интересите на човека. Пестенето на ресурси (животни, изкопаеми горива, минерали и други) може да се оправдае само с нуждите и интересите на съвременните хора или, в добрия случай, на бъдещите поколения.

И така дебатът за устойчивото развитие например често се фокусира върху методите на ресурсен мениджмънт, с акцент върху социалната справедливост и благоденствието на бъдещите поколения (вж. Palmer 2008: 18). Най-цитираната дефиниция за устойчиво развитие е по “Нашето общо бъдеще” (*Our Common Future*; WCED 1987) и е антропоцентрична: “Устойчиво развитие е онова развитие, което посреща потребностите на настоящето, без да подлага на риск способността на бъдещите поколения да посрещат своите собствени потребности.”

В контекста на този анализ ние не се нуждаем от специална екологична етика, защото всяка етика е по необходимост човешка етика. Ценностите произтичат от хората и са фокусирани върху хората. По принцип само хората имат “морално основание” и са “морални агенти”. В съгласие с този много тясно антропоцентричен поглед ние прокарваме разграничение между, от една страна, “преките задължения” към всички същества с морално основание (т.е. хората), и, от друга страна, “непреките задължения” към всички същества (животни, растения и др.), от които хората (като морални агенти) се нуждаят, за да продължат да живеят отговорно и да защитят благоденствието. Природата е ценна от етична гледна точка само непряко, ако и само ако природата допринася за нуждите и интересите на хората. Затова и трябва да направим разграничение между “ценност в природата” и “ценност на природата” (Palmer, 2008: 17) – само втората ще бъде приета от стриктните антропоцентристи като философа Уилям Бакстър, тъй като за тях природата сама по себе си няма своя, вътрешно присъща ѝ ценност. Ако става дума за “ценност на природата”, всъщност ние само приписваме на природата своите собствени интереси, които тя удовлетворява. Без хората обаче в тази парадигма няма да съществува “природна” ценност.

Тази стриктна антропоцентрична перспектива е в сериозно противоречие с интуицията на много хора към природата: те ценят или обичат природата (и живите организми като растенията и животните) и заради самите тях, а не само по утилитарни причини. Разумните или умерени антропоцентристи правят извод, че човекът може да има по-сериозни от чисто инструменталните интереси спрямо околната среда и природата; те

твърдят, че не е нужно антропоцентричните аргументи да подчертават единствено прагматичните или утилитарни аспекти на взаимоотношенията ни с природата. Без да напускаме антропоцентричната позиция, можем да общуваме с природата в естетичен или съзерцателен план (по-пасивен, отколкото активен, по-наслаждаващ се, отколкото използващ в технологичен смисъл).

3.2.3 Естетични и други ценности на природата

Вече посочихме, че някои от не толкова стриктните антропоцентристи са на мнение, че поне естетичните (или съзерцателните) аргументи в полза на опазването на природата могат да допълнят инструменталните; те аргументират необходимостта от опазване и култивиране на природата с чувствената ѝ привлекателност, т.е. с факта, че природата дава повод за изпитване на чувство на радост и доволство, удоволствие от дишането на чист планински въздух например.

Отвъд тясната инструменталистка перспектива можем да припознаем естетичната и съзерцателната ценност на природата. Подобни ценности напомнят за вътрешно присъщата ценност на природата, тъй като са свързани с оценностяването ѝ като такава, но все пак се приписват на хората: тази ценност се проявява и се развива като такава само чрез хората и техните естетически и съзерцателни практики. Не бива да забравяме, че естетичната и съзерцателната ценност имат друго качество като морални или етични ценности! За много хора терминът “съзерцателна ценност” означава не само че природата е естетически ресурс за нас, хората, но и че природата е абсолютно красива и съблямна! Тук антропоцентричната позиция се прехвърля в полето на епистемичната и онтологичната позиция (макар и не в морален смисъл) и стигаме и до проблема, как можем да познаем природата по метафизичен път.

Въпреки всички аргументи обаче онтологичните следствия от този анализ може да бъдат отречени, като се отрече и хипотезата за независима естетична стойност на природата като такава; в този смисъл може да се твърди, че естетичната или съзерцателната ценност на природата съществува само ако хората оценяват красотата и съблямността на природата. Помислете дали самите вие мислите, че природата има истинска естетическа ценност? Направете си тривиален мисловен експеримент, като се запитате: дали последният човек на Земята ще сгреша, ако разруши природата и цялата планета? Ако оценявате това като грешка, то за вас нечовекоподобните елементи също притежават ценност, та даже и морална ценност сами по себе си!

Помислете дали наистина е противоречие в самото себе си твърдението, че естетическата ценност на природата е “естетически присъща стойност за нас”. Може ли

природата да има естетични аспекти (в обективен смисъл), които са разпознаваеми само за нас, но които се проявяват по такъв начин, че не сме свободни да решим какво оценяваме като естетически привлекателно в природата, тъй като определени качества на природата трябва да бъдат оценени като естетически по антропологически причини (на основата на споделения човешки опит и организация)?

Ако преценяваме като ценно само по себе си действието по съзercаването и мисловната оценка на нещо, то ние всъщност приписваме това на качествата, които са вътрешни за това нещо, неговите огромни размери или сила (гигантски секвои, водопади) или неговата структурна сложност (причудливи скални образувания) или неговата свобода и неопетененост от инструменталната човешка дейност (морето, пустинята, небето) (Krebs, 1999: 46).

Може би нашата практика на естетическо възприятие е предпоставка да преживеем красотата и сублимността на природата, но тази специална връзка между нас и природата е фундаментална (онтологична и антропологична) черта както на самите нас, така и на природата, която включва нечовекоподобни елементи. Необходимо е да имаме естетическо съзнание, за да преживеем природата като красота, но все пак природата е красива и сама по себе си, а ние притежаваме вътрешно присъща ни нагласа да преживяваме и ценим красотата на природата! Това са сложни философски въпроси, които нямат лесен отговор, но чрез тях можем да анализираме проблема за присъщата ценност на природата в по-обща перспектива.

Ако решим, че природата има вътрешно присъща естетична ценност, това не значи, че може да ѝ бъде приписана също и морално присъща ценност. От антропоцентрична перспектива моралните вътрешно присъщи ценности са вътрешни за нашата морална култура (и никога външни). Следователно, от една страна, антропоцентристите може да приемат естетичността и способността да бъде съзercавана като вътрешно присъщи на природата, но, от друга страна, може да отрекат съждението, че моралната ценност на природата е вътрешно присъща за природата. За тези философи моралните ценности са винаги свързани с човека и с използването и наслаждението от природните ресурси и феномени. В същото време антропоцентристът може да направи извод, че съзercанието на природата е ценно за постигане на добро качество на човешкия живот. В този смисъл (и само в този смисъл) в антропоцентризма естетичната ценност на природата (която може да има и вътрешно присъща такава) допринася за моралността на човешкия род, в смисъл че добрият живот именно като добър е от морално значение. Така естетичната

(вътрешно присъща) ценност на природата допринася непряко за етичната ѝ стойност, макар естетичните ценности сами по себе си да не са същински морални ценности. Това наистина е много сложен път на съждение, но е типичен пример за философска аргументация.

Всъщност антропоцентричната позиция не е срещу емоциите и чувствата по принцип; тя не се отнася само към материалните интереси в природата. Антропоцентристите и неантропоцентристите с интерес към екологичната етика споделят положителното отношение към средата, в която хората са живели дълго време, тъй като тези места носят чувство за познатост и сигурност. На такива места човек се чувства сякаш си е “у дома”, “в родината”, която обикновено оформя до известна степен идентичността на живеещите в нея. Разбирането на самия себе си чрез родната страна и родната природа е честа форма на изразяване на индивидуалност (вж. Krebs, 1999: 55). Чувство за отчуждение и скръб обзема много хора, които се връщат на местата, на които са живели в миналото и видят, например, че дърветата пред родния им дом са изсечени, а природата се е променила изцяло. Антропоцентристите могат да се съгласят с идеята, че природата трябва да бъде защитена, ако е част от дома на хората. И така антропоцентристката перспектива влиза в съгласие с определен идеализъм и дори романтизъм (отношението към “родния дом”).

Антропоцентрично ориентираният човек може също да чувства емпатия и съчувствие към сетивните животни, макар да отрича, че те имат вътрешно присъща морална ценност сами по себе си. Желанието да избегне болката и нещастieto на всички живи същества не е необичайно за антропоцентриста. Съчувствието към живите същества, които могат да чувстват болка и тревога, не се нуждае от специално етично оправдание, защото за повечето хора това е очевидно и подразбиращо се. Дори без моралното уважение към природата, човек може да обича природата и да я цени. Антропоцентристският подход не е студен и механистичен. Антропоцентристите могат да ценят, по принцип, всички природни феномени и техния интегритет, макар че не са предразположени да приписват на природата вътрешно присъща морална ценност.

Само ако антропоцентристката позиция е ограничена до чисто инструменталната гледна точка към природата, може да се превърне в жестока и строго материалистка. “Само някой, който нанася щети или вреди на природата без достатъчно добра причина, някой, който изхвърля празни бутилки от кока-кола по поляните, който тъпче бръмбарите и цветята, ако може спокойно да ги заобиколи или предпази, може да се сметне за вандал, който разрушава природата.” Противоположната ситуация е “когато работниците на

строежа секат дървета, за да разчистят пространство за новата сграда, т.е. те не извършват нищо, с което компрометират характера си, не се отнасят като вандали към природата” (Krebs 1999: 58).

Интелигентните и благоразумни антропоцентристи никога няма да разрушат природната среда само за да запазят природния фундамент на своя собствен живот, но също и за да предпазят своите собствени положителни (естетични и емпатийни) чувства към цялостната, неразрушена природа. И така, в крайна сметка поведението на антропоцентриста не се различава от това на умерения неантропоцентрист, който признава на природата вътрешно присъща ѝ морална ценност.

Антропоцентристите действат различно само в сравнение с по-фундаменталните неантропоцентристи, например може да убият хлебарка в кухнята – нещо, което радикалният неантропоцентрист никога няма да направи. За антропоцентриста хлебарката може да има екологична ценност (в смисъл на “функция”), доколкото природата е сложна взаимосвързана система (онова, от което хората се нуждаят, за да живеят балансирано и да са здрави), но не и морална ценност сама по себе си. От гледна точка на антропоцентриста няма причина да не убива една конкретна хлебарка; никакво морално уважение няма да го спре да унищожи конкретната хлебарка. Това бележи и ясната разлика между умерения антропоцентристки възглед и радикалния неантропоцентристки възглед към природата. Има различни възможни гледни точки към “ценността на природата” в антропоцентристки смисъл – не само в инструменталистки или материалистки план. От друга страна, има сериозни причини да твърдим, че антропоцентристката етика е твърде ограничена, защото е твърде фокусирана върху човека, а не само хората принадлежат към моралната вселена.

3.3 Неантропоцентристки възглед

В тази част ще разгледаме рационалните аргументи за приписване на вътрешно присъща ценност на природата и нечовекоподобните същества. Първо ще бъдат обяснени някои значения на “вътрешно присъща ценност” и някои функции на употребата на концепцията. На второ място ще разгледаме някои основни теории и техните представители в контекста на неантропоцентристката перспектива. Всеки от тях предлага аргументи, за да разшири “моралната общност” с нечовекоподобните същества. В бележката под линия са включени изследвания, които можете да прочетете, преди да се запознаете с някои от основните теории и техните представители.

Преди да разгледаме четирите основни теории, трябва да разберем значението и употребата на понятието за вътрешно присъща ценност.

3.3.1 Различни неантропоцентристки позиции

Ваутер Ахтербер (1994: 182-87) дефинира три вида вътрешно присъща ценност, следвайки Тейлър (Taylor, 1986, 72-76; 1984, 150 и сл.).

Вътрешно присъща ценност означава:

1. Нещо, което е пряко преживяно, почувствано като удовлетворяващо, приятно или стойностно само по себе си, например удоволствието и щастието в класическата хедонистична утилитарност?
2. Стойността, която хората дават на места или обекти с естетическо, историческо, културно или дори сантиментално значение
3. Съществата или същностите имат редица основни характеристики. Именно поради тях те заслужават морална оценка. А дали моралното уважение е подходящо отношение? Неантропоцентристкия възглед може да бъде представен по много начини. В тази книга представяме четири теории:

- Патоцентризъм
- Биоцентризъм
- Екоцентризъм
- Холизъм

Всяка разглежда кои елементи на природата и околната среда са кандидати за морален статус и кои са аргументите за приписване на този морален статус. Аргументът често може да бъде тълкуван като част от основните етични теории, които представихме в Урок 1 на Втора глава. Всяка теория има свои защитници. Таблица 4.1. представя схема на четирите неантропоцентрични теории¹.

Таблица 1. Схема на неантропоцентристките възгледи (подготвена от Кеес Вроманс)

1 За повече информация, вж. Wenz (2001); Attfield (2003): 31-65.

Теория	Кандидат	Аргумент	Представители
<p>Патоцентризм</p> <p>Утилитаризъм</p> <p>Консеквенциализъм</p> <p>Сентиентизъм</p>	<p>Всички същества могат да страдат.</p> <p>Всички същества са “сетивни”.</p>	<p>Цялостен баланс на удоволствието над страданието.</p> <p>Отделното животно има морален статус, доколкото страданието или удоволствието на индивидуалното същество е част от общата сума на удоволствието или страданието.</p>	<p>Питър Сингър</p>
<p>Деонтология</p>		<p>Отделните животни имат морален статус (вътрешно присъща ценност), защото са „субекти на живот“.</p>	<p>Том Риган</p>
<p>Биоцентризм</p> <p>Деонтология</p>	<p>Всички живи същества</p>	<p>Живите организми имат морален статус, защото имат вътрешно присъща ценност. Те се стремят към постигането на по-добро съществуване и цели.</p>	<p>Пол Тейлър</p>

Консеквенциализъм		Всички живи същества имам морален статус, защото те са добри и полезни сами по себе си, но все пак съществува йерархия. Някои живи същества имат по-висока вътрешно присъща стойност.	Робин Атфийлд
Екоцентризм	Всички организми, включително екологичните системи	Човешките същества и всички други организми имат морална статус, защото имат правото да се развиват.	
Холизъм	Всички природни елементи	Цялото ('земята') има морален статус.	Алдо Леополд

(1) Патоцентрична теория

Според тази теория е грешно да караш животните да страдат. Не само човекът чувства удоволствие и болка; животните също са способни на такива усещания. Затова и имат същата морална стойност като хората; и двата вида са способни да чувстват. В рамките на сентиентизма разграничаваме автори, които защитават причинно-следствената аргументация, и такива, които следват деонтологичната.

Питър Сингър (1993) е утилитарист. Утилитаризмът, който е една от причинно-следствените теории, се занимава с баланса между удоволствието и страданието. Приема се, че дадено действие може да повлияе върху интересите на сетивните същества. Затова и интересите на всички сетивни същества, включително нечовекоподобните, трябва да бъдат взети предвид, когато оценяваме дадено действие като правилно или грешно.

Сингър и други утилитаристи твърдят, че преживяването на удоволствие или удовлетворението на интересите като такива има вътрешно присъща стойност, а не съществата, които участват в тези отношения. За утилитаристи като Сингър несетивните обекти в околната среда като растенията, реките, планините и ландшафта нямат вътрешно присъща стойност, а в най-добрия случай имат само инструментална стойност, тъй като служат за удовлетворение на сетивните. Утилитаристкото уравнение може да ни доведе до заключението, че действие, което причинява вреда на отделните животни, може да е правилно, защото нечий други интереси са с предимство пред интересите на засегнатите животни.

Том Риган (1983) предлага деонтологична аргументация. Според него някои животни имат вътрешно присъща стойност и я нарича свойствена, вродена стойност. Тези животни имат моралното право на уважение и отношението към тях не бива да е като към прости инструменти за други цели. Животните, които той определя като “субекти на живот”, имат вътрешно присъща стойност, а основанието да бъдеш “субект на живот” е достатъчно (макар и не необходимо) условие, за да имаш вътрешно присъща стойност. Да бъдеш “субект на живот” включва, освен всичко останало, и да имаш разбиране и възприятие за смисъла и сетивност, вярвания, желания, мотиви, памет и усещане за бъдеще и психологическа идентичност, която да се запазва във времето.

(2) Биоцентризъм

Тревогата на някои автори за индивидуалното благоденствие се простира отвъд досегашните обекти, с аргумента за вътрешно присъщата стойност на живите организми, защото всеки организъм има причина за съществуването си или цел, която е свойствено добра сама по себе си, независимо дали този организъм е способен да е съзнателен, или не. Версията на Пол Тейлър (1981, 1986), която ще наричаме биоцентризъм, е само деонтологична хипотеза.

За разлика от егалитарния и деонтологичен биоцентризъм на Тейлър, теорията на Робин Атфийлд (1987) се основава на йерархичния възглед, че макар всички същества, които имат своя собствена причина за съществуване, да имат и вътрешно присъща стойност, някои от тях (например хората) имат по-висока вътрешно присъща стойност. Атфийлд тръгва по пътя и на причинно-следствения модел, който взима под внимание и се опитва да балансира множеството вероятно противоречащи си ползи и интереси на различните живи същества.

(3) Екоцентризъм

Според Ахтерберг екоцентризмът означава, че природните същности би следвало да имат свободата да се развиват или да функционират отвъд човешката намеса. Екоцентризмът признава моралния статус на човешките същества и на всички други организми. Нещо повече, природата, в рамките на по-висшето структурно равнище спрямо индивидуалните организми, например на равнището на видовете и на екосистемите, заслужава морално уважение и има вътрешно присъща стойност. Екоцентризмът обаче не се превръща в ексклузивен холизъм в смисъла на “отнасящ се до цялото”.

(4) Холизъм

Според Ахтерберг има два възможни пътя за разширяване на моралната ни грижа към колективните същности като екосистемите. Един от тях е чрез когнитивно приспособяване. Трябва да имаме възприятие за природата. Трябва да променим и възгледите си за самите сложни природни същности, включително за взаимоотношенията им с обикновените организми. Един от примерите на този екоцентричен път е етиката на земята на Алдо Леополд. Не е философска теория, но е много вдъхновяваща. Може да бъде открита в последната глава на *A Sand Count Almanac*. Според Ахтерберг идеите на Леополд са проява на етичен холизъм: екосистемата (земята) като цяло има морален статус. В основата на теорията стоят следните постановки:

- Земята е общност от взаимозависими елементи.
- Земята като общност и елементите ѝ трябва да получат необходимото морално уважение.
- Земята има стойност, далеч по-висока от икономическата и инструменталната, стойност във философския смисъл, нещо като “вътрешно присъща стойност”.

Основната теза на Леополд се съдържа в следното изречение:

Проучете всеки проблем [със земеползването] от гледна точка на онова, което е етически и естетически правилно, както и какво е икономически изгодно. Едно нещо е правилно, ако може да гарантира запазване на целостта, стабилността и красотата на биотичното общество. И е неправилно, когато води към точно обратното (Леополд).

И така, Леополд използва две метафори: земята като общност и земята като организъм. Първата подчертава относителната независимост на елементите на екосистемата и техния морален статус. Втората се фокусира върху системната кохезия, т.е. екосистемата.

Ахтерберг различава три вида холизъм, за да изясни позицията на Алдо Леополд. Това са метафизичен, методологичен и етичен холизъм.

Метафизичният холизъм предполага, че “цялото” е също толкова реално, колкото и частите. Методологичният холизъм твърди, че за да разберем цялото, например екосистемата, не е достатъчно само да разбираме частите, разглеждани поотделно, сами за себе си. Според етичния холизъм в някои случаи “цялото” заслужава по-сериозен морален анализ, има морален статус, подобно на някои компании, които имат отделен юридически статут, независим от юридическия статут на отделните им акционери. От това следва, че етичният холизъм не се нуждае от метафизичния и методологичния като основа. За Ахтерберг Sand County Almanac на Алдо Леополд илюстрира етичния холизъм и вероятно методологичния холизъм, но не и метафизичния холизъм.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Achterberg, W. (1994) *Samenleving, Natuur en Duurzaamheid, een inleiding in de milieufilosofie* (Assen, The Netherlands: Van Gorcum).

Attfield, R. (1987)

Attfield, R. (2003) *Environmental Ethics: An Overview for the Twenty-first Century* (Cambridge, UK: Polity Press).

Barry, B. (1999) ‘Sustainability and Intergenerational Justice’, in A. Dobson (ed.), *Fairness and Futurity* (Oxford: Oxford University Press): 93-117.

Brecht, B. (1961) ‘Anecdotes of Mr Keuner’, in *Tales from the Calendar* (Translation by Y. Kapp and M. Hamberger of *Kalendergeschichten*; London: Methuen).

Cochrane, A. (2007) ‘Environmental Ethics’, in: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, see: <http://www.iep.utm.edu/envi-eth/>

Eser, U., and T. Potthast (1999) *Naturschutzethik: eine Einführung für die Praxis* (Baden-Baden: Nomos).

Gewirth, A. (2001) ‘Human Rights and Future Generations’, in M. Boylan (ed.), *Environmental Ethics* (Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall): 207-211.

Hettinger, N. (2005) ‘Tom Regan: Case for Animal Rights’, http://spinner.cofc.edu/hettinger/Environmental_Ethics/Regan_Case_For_Animal_Rights.htm.

Kockelkoren, P.J.H. (1993) *Van een plantaardig naar een plantwaardig bestaan: ethische aspecten van biotechnologie bij planten* (Enschede, The Netherlands:).

- Krebs, A. (1999) *Ethics of Nature: A Map* (Berlin: De Gruyter).
- Leopold, A. *Sand County Almanac*
- Ott, K. (2000) 'Umweltethik: Einige vorläufige Positionsbestimmungen', in K. Ott and M. Gorke (eds.), *Spektrum der Umweltethik* (Marburg: Metropolis): 13-39.
- Palmer, C. (2008) 'An Overview of Environmental Ethics', in A. Light and Holmes Rolston III (eds.), *Environmental Ethics: An Anthology* (Malden, MA: Blackwell): 15-37.
- Parfit, D. (1984) *Reasons and Persons* (Oxford: Clarendon Press).
- Pfordten, D. von der (1996) *Ökologische Ethik*. (Reinbek: Rowohlt).
- Regan, T. (1983) *The Case for Animal Rights* (London).
- Routley, R., and V. Routley (1979) 'Human Chauvinism and Environmental Ethics', in D. Mannison et al. (eds.), *Environmental Philosophy* (Canberra: Australian National University): 96-198.
- Singer, P. (1975) *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals* (New York:).
- Singer, P. (1993) *Practical Ethics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2nd edn.).
- Taylor (1986).
- Thomas, K. (1983) *Man and the Natural World: A History of Modern Sensibility* (New York: Pantheon).
- White, L.T., Jr (1967) 'The Historical Roots of Our Ecologic Crisis', *Science* 155.3767, 10 March 1967: 1203-207.
- Wenz, P.S. (2001) *Environmental Ethics Today* (New York /Oxford: Oxford University Press).
- WCED (World Commission on Environment and Development) (1987) *Our Common Future*, <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.
- Zweers, W. (1994) 'Milieu filosofie', in J.J. Boersema (ed.), *Basisboek Milieukunde* (Meppel, The Netherlands:): 326-40.
- Zweers, W. (1995) *Participeren aan de Natuur* (Utrecht, The Netherlands: Van Arkel).
- Zweers, W. (1998) *Participating with Nature* (Utrecht, The Netherlands: Van Arkel).

РО 8: ЕКОЛОГИЧНА ЕТИКА И УСТОЙЧИВОСТ

1. Екологична етика и устойчивост

Екологичната етика се занимава с екологичните въпроси, които не засягат човешката природа и човешката намеса в природата. Темата е обширна и се отнася към контекста на устойчивото развитие с въпроси като например постоянно оцеляване на човека на земята и равенство между поколенията. Въпреки своето разнообразие, устойчивостта е все още във етап на развитие. Това може да бъде видно в определянето на нейното съдържание, а така също в разработването на концепцията за устойчивост.

2. Разработване на концепцията за „устойчивост“

Освен факта, че тази концепция води своето начало от преди триста години от немското лесовъдство, тя придоби политическо значение в дебатите и конференциите относно доклада Брундланд и процеса Рио. Появи се като устойчиво развитие на 5 март 1980 г., когато беше представена „Стратегията за опазване на света“ едновременно в 35 големи градове с подзаглавие „Опазване на жизнените ресурси за устойчиво развитие“. Във въведението се казва, че връзката между човечеството и околната среда ще се влошава занапред и това ще спре само ако се приложат форми на устойчиво развитие. Беше създаден план, който започва от опазването на природата и бележи промяна в стратегията за опазване на околната среда: от специални противопожарни операции към дългосрочни планирани действия. Дори Общото събрание на „Международния Съюз за Опазване на Природата и Природните ресурси“ (IUCN) през 1969 г. допринесе за разширяване на концепцията, както и нейното стратегическо ориентиране. Терминът „качество на живот“ беше използван като основен в дискусиата с екологична, социална и естетична стойност, който „обогатява човешкия опит и му придава значение и удовлетворение“. В същото време беше изяснено, че терминът „опазване“ е ключова концепция за организацията. Значението му се измества от просто опазване на природата, което вече не е подходящо, поради факта че изключването на всяко използване на видове и местообитания, вече не е актуално. „Като допълнение необходимо е „управление“, което включва наблюдение, изследване и управление - използване на въздух, вода, почва, минерали и живи организми. Опазването на природата и в най-висока степен устойчивото качество на живот вървят заедно."

Съхранението и употребата на жизненни източници са предпоставка за разнообразие, което се отразява в концепцията за устойчивостта и нейната очевидна неопределеност. Докладът „Бранд“ от 1981 г., озаглавен „Север-Юг“, използва терминът „устойчивост“ по смисъла на „биологична среда“ и "устойчиво благоденствие". По специално, понятието „развитие“ беше преформулирано на „да се избегне постоянното объркване на понятията растеж и развитие. Стратегиите за развитие трябва просто да се фокусират върху растежа на БНП и стандарта на живот. Да се постигне целта за справедливо разпределение на доходите е от първостепенно значение; приоритет заемат също развитието на производителните възможности и човешкия потенциал. Това също е част от устойчивостта в по-широк смисъл.

Докладът Брундланд от 27 април 1987 г. формулира ключовата фраза за устойчивост, която е използвана многократно: "Устойчивото развитие е развитие, което посреща нуждите на настоящето, без да се прави компромис със способността на бъдещите поколения да посрещат своите собствени нужди." Нуждите, които се разглеждат тук, са основни нужди. От тук следва, че развитие означава задоволяване на основните материални нужди на всеки човек чрез икономически растеж (Качество на живот). Устойчивото развитие означава да се направи нов баланс между човек и природа, между културите по света и междуличностните взаимоотношения. С една дума, ние тук представяме един нов проект на цивилизация.

По този начин, терминът устойчиво развитие има за цел да гарантира, че жизнените и производствени бази са подsigурени, но в смисъла на постоянно и глобално опазване на околната среда. По същия начин, икономическото и социалното поведение трябва да се развиват и стабилизират. От тази формулировка на устойчивостта, значението на отворените понятия устойчиво развитие и устойчив растеж се промени. В доклада Брундланд се набляга все още на антропоцентричния аспект с акцент върху икономическия растеж. Междувременно устойчивият растеж се базира само на количествени променливи като вътрешен продукт или национален приход по отношение на икономическия растеж. Устойчивото развитие от друга страна е фокусирано главно върху качествените аспекти в по-широк смисъл. Затова немският Консултативен съвет по околна среда (Sachverständigenrat für Umweltfragen, SRU) през 1994 г. говори за "Устойчиво Екологично Развитие“.

По този начин можем да заключим, че след приемането на Програмата за Действие 21 на ООН – Конференция в Рио де Жанейро по Околна среда и Развитие 1992 г, екологичната, икономическата и социалната устойчивост се разглеждат като неразделна

част от цялостната устойчивост. С тази програма на действие следва да се приложат теоретичните стойности за практическата реалност на икономическия и социалния живот.

2.1 Определяне на екологичните и икономическите аспекти

Предвид широкия обхват на интерпретация на концепцията за устойчивост и нейното развитие, очевидно е, че има разнообразие от подходи за нейното определяне. Също толкова очевидно е, че научните и екологичните концепции за инструкции като основа на тези понятия, трябва да бъдат съгласувани с тяхното икономическо „управление“. По този начин те са насочени към справяне с производството и потреблението на възобновяеми и невъзобновяеми природни източници и други особености, които се откриват в екосферата на икономическата система. „Такива особености са включването и усвояването на материални ресурси, подsigуряване на общите функции на екосистемата, които оказват пряко влияние върху човешкото благосъстояние. Като обобщение може да се говори за „природен капитал“, който е отделен от „човешкия капитал“, създаден от хората. Концепциите за устойчивост силно се различават по оценката доколко е възможно природният капитал да бъде заместен от физически капитал.“

Съществуват два основни подхода, които трябва да бъдат разграничавани:

1. оптимистичният възглед за „слабата“ устойчивост, според който трябва да бъде възможно заместване за почти всички функции на природния капитал от други видове капитал. Тези процеси на замяна или заместване са възможни, ако по този начин съществуващият капитал изцяло се запазва;
2. песимистичният подход критикува такова заместване и не го разглежда като възможност. Тази концепция за „силна“ устойчивост твърди, че справедливостта между поколенията изисква „запасите от различни видове капитал да остават независими едни от други в биологичен или физичен стандарт“. Това е особено вярно за природния капитал. Твърди се като аргумент за това, че природният и физическият капитал обикновено се допълват по отношение на производство и потребление (например, рибарските лодки нямат никакъв смисъл, ако няма риба). "За състояние на силна устойчивост следва да се запази всеки компонент и подсистема в своето физическо описание. Обаче, това изглежда невъзможно особено когато непрекъснато се случват промени в екологичната система.“

Разработена е по-правдоподобна концепция за силна устойчивост, за практическо прилагане като ръководство за действие на три правила на управление, които ще подобрят запаса от природния капитал. Тези управленски правила са макро- и микро-приложими, а така също и на политическо и социално равнище.

Те включват принципите, че:

1. скоростта на разграждане на възобновяемите природни източници не трябва да надвишава тяхната скорост на регенерация. По този начин, по принцип екологичното състояние на тази част от природния капитал трябва да се запази. Но дори тук има много фактори, които не могат да се пресметнат и които трябва да се наблюдават за всяко конкретно приложение. Това позволява безкрайно много решения.

2. вещества в околната среда могат да бъдат контролирано разрешени само до степен, която съответства на тяхната способност за усвояване и може да причини опасност (критични натоварвания, критични нива). "Трябва да се отбележи, че формата на използване на природните източници, съгласно първия закон на термодинамиката, законът за запазване на масата и енергията, в крайна сметка определя количеството на материалните запаси в екологичната система."

3. Съгласно втория закон на термодинамиката, закона за ентропията, всякаква употреба на невъзобновяеми източници намалява тяхното налично количество. Ето защо в този случай се изисква „квази-устойчиво използване“. „Невъзобновяемите източници следва да се използват до степен, до която е осигурена физична и функционална замяна под формата на възобновяеми източници или по-голямо изобилие на природни източници." Ако се използват изчерпаеми източници, тогава следва да се прави разграничение между две неща: Въпреки че част от техния добив може да бъде използвана, друга част трябва да бъде вложена в изграждането на възобновяеми източници, за да се компенсира тяхната употреба. Резултатът след това е новосъздадения възобновяем ресурс да служи за замяна на изконсумирания. По този начин може да се осигури непрекъснат поток на консумация. Така се увеличава техническата ефективност и се допринася за квази-устойчиво използване.

И в двата доклада Брундланд и Програма 21 бяха отразени показатели, които ще бъдат подходящи като база за сравнение за устойчиво развитие. Това важи дори и за политическото измерение, което държавата трябва да предостави на местно, регионално, национално и международно ниво. На практика това означава, че брутният вътрешен продукт трябва да бъде точно разпределен и трябва да се разглеждат екологични щети и ремонти (Екосоциален продукт / Индикатор за Истински Прогрес като по-нататъшно

развитие на Индекса за Устойчиво Икономическо Благосъстояние). Ето защо има представена работна програма по работата на Комисията на ООН за устойчиво развитие през 1995 г., където в сътрудничество с Отдела за Политическо Координиране и Устойчиво Развитие на ООН е разработен списък от повече от 140 показателя (UN DPCSD). Първоначално те са разделени в четири категории: икономически, екологични, социални и институционални показатели; от друга страна те са групирани на принципа Натиск – състояние – отговор (PSR), Отделът за политическо координиране и устойчиво развитие избира вместо натиск, по-широк подход като движеща сила. Това би довело до разработването на една матрица, която отговаря на изискванията на Програма 21 и може да се прилага на национално равнище.

Въпреки това, този процес все още не е приключил и въпросът е дали разработването на индикатори може някога да успее, в смисъл дали една реалистична структура може да се поддържа само чрез показатели. Това е така и поради факта, че интерпретационните фактори играят важна роля.

В този момент възниква критичният въпрос, дали посочените по-горе цели на устойчивото използване на ресурсите, са постигнати до момента във всяка посока. Това може да бъде относително "лесно" измерено по двата критерия, дали.

1. „екологичният отпечатък“ е намален и дали
2. качеството на живот на всеки човек е подобро. Така на 22 август 2012 г. целият запас от природни източници, които са продуцирани на Земята през 2012 г., е изконсумиран. Това означава, че от тази дата генерираните количества отпадъци и емисии не могат да бъдат абсорбирани (т.нар. ден на надвишаване на Земята). Такава дата се случва всяка година, изместена малко по-рано. "След 4 десетилетия на Контролирана Политика на Планетата Земя, тя все още се насочва към гибелта, предсказана за средата на 21 век от Клубът на Рим."

Положението не става по-добро със стремежа да се подобри качеството на живот като обещание за добър живот за всички. Освен увеличаване на количествения растеж (брутния вътрешен продукт) и свързаното акумулиране на стоки, като цяло се счита, че надеждно качество на живот за всички очевидно не може да се постигне като цел на устойчив начин на живот и икономика. Като доказателство в подкрепа на този аргумент могат да бъдат използвани добре известните проучвания на Световната Здравна Организация и Организацията по Храните и Селското Стопанство от всички минали години и десетилетия. Това критично временно заключение обаче, не трябва да обезценява разнообразието от мерки, които съществуват и се засилват като част от

политиката на местно, регионално, национално и международно ниво или на компаниите, или мерките в областта на потребителите. Напротив, без тях балансът на устойчивост би бил абсолютно опустошителен.

2.2 Националната стратегия за устойчивост

Националната стратегия за устойчивост на Германската Федерална Република изглежда много положителна (официално). По-долу ще бъдат показани не само сегашните стойностни факти за устойчивост в Германия, но също така ще бъдат изяснени и перспективите в тази насока. Последващото сравнение на статистическите данни относно перспективата на равнище ЕС обаче, е частично т.е. относително.

Немската стратегия за устойчиво развитие беше приета през 2002 г. От тогава тя определя и реда за устойчиво развитие в Германия. Тя носи заглавието "Перспективи за Германия" и включва конкретни задачи и цели.

Насоките в националната стратегия за устойчиво развитие са равенство между поколенията, качеството на живот, социалното сближаване и международната отговорност. Тези показатели бяха определени със средносрочни и дългосрочни цели в стратегията. Примери: намаляване на емисиите на парникови газове до 2020 г. с до 40 %, намаляване на дела на възобновяемите източници в потреблението на енергия до 60 % до 2050 г. и до 2015 г. една четвърт от превоза на товари да се осъществява по релсов път.

Германия вече печели една четвърт от потреблението на електроенергия от възобновяеми енергийни източници. Това намалява емисиите на парникови газове драстично. В сравнение с 1990 г., през 2012 г. те са намалели с 25,5%.

2.2.1 Перспективата

През 1992 г. ООН застана зад модела на устойчиво развитие. В Рио де Жанейро бе приета глобална програма за действие. С „Програма 21“, всяка от 170-те страни, подписали документа, се съгласи да приложи модела на национално ниво във всички области на политиката, с участието на обществото и икономиката. Германия също подписа.

Затова през 2002 г. федералното правителство въведе стратегията "Перспективи за Германия". Програмата от мерки 2010 г. на Федералното правителство определя мерките, които ще помогнат постигането на целите за устойчивост. Стратегията и отделните мерки непрекъснато се усъвършенстват. За тази цел, федералното правителство публикува редовно (на всеки четири години) доклади за напредъка. На

всеки две години, информативни индикатори докладват подробно за това как са се развивали основните сфери на устойчиви политики.

Стратегията се прилага подробно в съдържанието си. Тя е основа за политически реформи и промени в поведението на предприятията и потребителите. Далеч отвъд екологичното предизвикателство понятието се използва и като ръководство за действие в цялостната устойчива политика. Тя включва цялостна отговорност за икономическо, екологично и социално устойчиво развитие за всички поколения.

2.2.2 Принципи на стратегията за устойчиво развитие

Насоките посочват пътя, посоката, в която Германия трябва да се движи, за да стане по-устойчива. Те покриват спектъра на "Справедливостта между поколенията - Качество на живота - социалното сближаване и международна отговорност".

1. Справедливост между поколенията

Според насоките ще бъде необходим нов договор на поколенията, който се фокусира върху баланса на интереси между тях. Това включва намаляване на публичните задължения, реформата на системите за социално осигуряване, разходите за здравни грижи, както и запазването на природните основи на живота.

Етичният принцип на устойчивото развитие е: Всяко поколение трябва да решава собствените си проблеми и не трябва да обременява следващите поколения. Опонентите на този принцип водят икономическа и социална политика на кредит и оставят бъдещите поколения с нарастващи държавни дългове. Същото важи и ако инвестициите за икономическото бъдеще се пренебрегват и вместо това на преден план излиза по-бързото и по-лесното потребление.

2. Качество на живот

Концепцията за устойчиво развитие има жизненоважна и проста същност: добро качество на живот за всички, сега и в бъдеще. Всички трябва да вземат живота си в свои ръце - да учат, да работят, да поемат отговорност за себе си и другите. И това е заложено в мрежа от социални отношения в здравословна и безопасна среда.

За качеството на живот здравословната околна среда е от съществено значение. Но качеството на живот означава и повече. То включва здраве, възможности за личностно развитие, задоволителна работа, прилично жилище, адекватни доходи, обществено признание. То също включва и добри училища, добър и сигурен за живеене град, с развит културен живот.

3. Социално сближаване

Социалното измерение на устойчивото развитие се характеризира със следните елементи:

- предотвратяване на бедността и социалното изключване,
- предотвратяване разделянето на обществото на победители и губещи,
- включване на всички групи от населението в икономическото и социалното развитие.

Предизвикателството за правителството е да осигури достатъчно възможности за обучение за нови или модифицирани дейности. Трябва да осигури и ефективна социална система за сигурност.

4. Международна отговорност

Обединение на околната среда и развитието беше обещанието на развитите страни на Конференцията в Рио де Жанейро през 1992 г. Обединението на двете цели в международен план се използва като основа за глобалната стратегия за устойчиво развитие. Например, чистата вода и плодородната почва са основа за икономическо развитие за много развиващи се страни. От друга страна, бедността и липсата на икономическа алтернатива довеждат до свръхексплоатирането на почвата, което се наблюдава като резултат в тези страни.

Принцип: всяко поколение трябва да решава собствените си проблеми и да не обременява следващото поколение. Трябва също така да се погрижи за предвидими бъдещи проблеми. Това се отнася и за опазването на природните ресурси, икономическото развитие, социалното сближаване и демографските проблеми.

Управление на устойчивостта означава по-добро използване на институциите за контрол по смисъла на устойчивото развитие. Да имаш цели не е достатъчно. Устойчивостта преди всичко трябва да се води организационно, така тя ще надделее в политиката и обществото.

Основен ресурс по пътя от теорията към практиката са правилата за управление на устойчивостта. Като допълнение към горния принцип, съществуват правила за отделни области на действие. За околната среда правилото е, че ресурсите могат да се използват само до степен докато растат или се регенерират. Обществените бюджети са ангажирани в справедливостта между поколенията. Трябва да се предотврати бедността и социалното изключване.

2.2.3 Правила за управление:

- Гражданите, производителите и потребителите, бизнесът и профсъюзите, научните среди, църквите и сдруженията са ключовите участници заедно с държавата в областта на устойчивото развитие. От тях се очаква да участват в

обществения диалог за модела на устойчиво развитие. Те трябва да бъдат самостоятелно ръководени в своите решения и действия по отношение на тези цели.

- Фирмите са отговорни за своето производство и своите продукти. Това включва предоставяне на информация на потребителите за здравословните и екологични свойства на продуктите, както и устойчиви методи на производство. Потребителят е отговорен за избора на продукт и неговото социално и екологосъобразно използване.
- Възобновяемите природни източници (като дървесина и рибни запаси) могат да бъдат използвани само в контекста на тяхната способност за регенериране във времето. Невъзобновяемите природни източници (като минерали и фосилни горива) могат да бъдат използвани дългосрочно само до степен, до която тяхна функция може да се замени от други материали или от други енергийни източници. Освобождаването на вещества и енергия не може да бъде по-голямо от приспособеността на екосистемите в дългосрочен план: например, климатът, горите и океаните.
- Трябва да се избягват опасности и неприемливи рисове за човешкото здраве:
- Структурната промяна, предизвикана от техническото развитие и международната конкуренция трябва да се направи икономически успешна и да се изгради в съответствие с околната среда и обществото. За тази цел, отделните сфери на политиката следва да бъдат интегрирани, така че икономическият растеж, високата заетост, социалното сближаване и опазването на околната среда да вървят ръка за ръка.
- Консумацията на енергия и ресурси и транспортните услуги трябва да се отделят от икономическия растеж. В същото време, желателно е свързаното с растежа увеличение на нуждата от енергийни източници и транспортни услуги да бъде повече от компенсирано чрез повишаване на ефективността.
- Обществените бюджети трябва да се погрижат за равнопоставеността между поколенията. Федералните, държавните и местните власти трябва да създадат балансиран бюджет колкото е възможно по-скоро и непрекъснато да намаляват дълга на всеки следващ етап.
- Устойчивото селско стопанство трябва да бъде естествено и благоприятно за околната среда. То трябва да отговаря на изискванията за екологично

целесъобразно животновъдство и превенция, особено когато касае опазването на здравето.

- Засилване на социалното единство, избягване на бедността и социалното изключване колкото е възможно повече. Всички възможности за участие на различни социални класи в икономическото развитие са отворени. Всички трябва да участват в социалния и политическия живот.
- Международната рамка трябва да бъде проектирана така, че хората да могат да водят достоен живот във всички страни. Те трябва да участват в икономическото развитие. Околната среда и развитието формират едно цяло, единица. В един интегриран подход борбата срещу бедността трябва да бъде свързана със спазването на човешките права, включително и икономическото развитие, опазването на околната среда и доброто управление.

2.2.4 Показатели и цели

Показателите посочват къде се намираме по пътя към устойчиво развитие. Целите определят необходимостта от ясни действия и са важни за успешен контрол.

Мониторинг: на всеки четири години докладът за напредъка представя статута на устойчивото развитие. Той трябва да се допълва от двугодишен доклад на Федералната статистическа служба, който определя развитието на показателите за устойчиво развитие.

Устойчивост в оценката на регулаторното въздействие: от началото на 17-ти избирателен мандат задължителният изпит по устойчивост е важен за всички законодателни и регулаторни предложения на федералното правителство. Тъй като това допринася за извличане на политически решения в Германия от структурните условията на настоящия момент, то трябва да доведе към по-голяма справедливост между поколенията и устойчива политика. С мониторинга на устойчивост, федералното правителство създава по-открито закони и проекти на нормативни актове. В крайна сметка това позволява подреждане на приоритети. Мониторингът на устойчивост е да се осигури цялостно политическо обсъждане в обществото.

2.2.5. Приоритетни области на действие

Устойчивото развитие не може да бъде наложено от горе. Но най-вероятно държавата може да подпомогне възстановяването му. За това през 2002 година федералното правителство определи полета за действие. Те бяха разглеждани и допълвани с всеки доклад за напредъка. Последното е в доклада за напредъка от 2012 г.

Доклад за напредъка 2012 г.

Докладът за напредъка от 2012 г. изложи своите основни теми с глобална значимост в годината на конференцията за устойчивост на ООН в Рио: устойчиви бизнес практики, климат и енергетика, политика за водите.

- Климатът и енергията са ключови въпроси за устойчивото развитие. Опазването на климата и адаптиране към промяната в него е едно от най-големите предизвикателства пред човечеството през 21 век. Затоплянето с повече от 2 градуса по Целзий в сравнение с пре-индустриалните времена, ще има сериозни последици за човешкото здраве и околната среда. Следователно, емисиите на парникови газове в световен мащаб трябва да бъдат намалени от 1990 до 2050 г. с поне 50 %.
- В контекста на решенията относно енергийната политика на бъдещето, Германското федерално правителство потвърди целта си да се намалят емисиите на парникови газове в Германия през 2020 г. до 40 % в сравнение с 1990 г. До 2050 г. енергийната концепция има за цел да ги намали с 80 до 95 %.
- В международен план, федералното правителство продължава да преговаря за глобално приложимо, обвързващо споразумение за климата. Това предвижда, въз основа на справедливо разпределяне на тежестта, проверими ангажименти за всички основни източници на емисии. В допълнение, настоящото споразумение ще възпрепятства преместването на производството в страни без изменение на климата. Федералното правителство има предвид също последиците от климатичните промени - икономическите последици, последиците за безопасността и развитието.
- Устойчивата политика за водите е от особено значение за чистата вода като основен принцип на живота и един от най-важните ни ресурси. В Германия водата е достигнала висок до много висок стандарт. Високите инвестиции, включително в инфраструктурата на отпадните води и проектите за възстановяване на водите, са довели до значителни подобрения в качеството на водата в Германия. Въпреки това, контролът по замърсяването на водите остава постоянна задача.
- Единното използване на идеята за устойчиво управление на водите ще осигури водни ресурси за бъдещите поколения и ще запази екологичното равновесие на

водите или възстановяването им. Устойчивата политика на водите е междусекторен въпрос. Устойчивите политики за водите трябва да бъдат засилени в паралел с други области на политиката.

2.2.6 Учебен контрол: Показатели

Успешното управление включва по-специално преглед на всяко развитие на базата на определени критерии и показатели. По тази причина стратегията за устойчиво развитие съдържа общо 21 основни теми от 38 показатели. Броят на ключовите показатели беше запазен съзнателно малък: бързо с няколко цифри да се даде обща представа за важни събития. За цялостната представа е важно да разгледаме показателите не изолирано, а в системата.

Показателите са свързани с конкретни и – където е необходимо и възможно – количествени цели, така че те са от значение за политическите действия. Необходимо е разбирането на държавни и обществени фигури относно пътя и необходимите мерки за това. Стратегията за устойчиво развитие включва балансиране на противоречивите цели и максималното им привеждане до съответствие една с друга. Например, икономическият растеж е съвместим с целите за опазване на климата, ако е придружен от повишаване на ефективността или от структурни промени.

През 2012 г. някои показатели и свързаните с тях цели бяха ревизирани във федералното правителство. Решителни критерии бяха приемственост и прозрачност. В тази програма бяха включени отделно някои нови цели, например дългосрочни цели с перспективата за 2050 г. в областта на енергетиката / климатичните промени. Някои показатели са ревизирани, за да се увеличи по-специално тяхното значение или да се приведат в съответствие с договорените цели на равнище ЕС. За по-усилено организиране на сферата на фискална устойчивост, бяха въведени два нови под-показатели.

Професионално независимият анализ на развитието на индикаторите от Федералната статистическа служба през април 2013 г. показва различна картина. В сегашния доклад на показатели "Устойчиво развитие в Германия" (издание 2014 г.) 38 показатели показват текущото състояние на устойчиво развитие в областта на околната среда, икономиката и обществото. Докладът на показатели определя степента, до която са изпълнени целите на политиката.

Повече от половината от показателите са показали добри стойности през последните години.

Коефициентът на заетост се е повишил в групата на най-успешните показатели. Като продължение на текущото развитие може да се постигне поставената цел за 2020 г. В

същата група сега намираме два индикатора за държавния дълг (за държавен дефицит и за структурен дефицит), когато са изпълнени определените лимити. Във втората най-добра група беше добавен наред с другите индикаторът за целодневна грижа за деца от 0 до 2-години, поради подобреното си развитие.

Показателят за производителността на ресурсите обаче, е изпаднал в третата група, докато например показателят на интензивност на товарния транспорт се е качил в тази втора група. В най-лошата група попада показателят за бъдещо икономическо предоставяне - въз основа на отношението образуване на основен брутен капитал спрямо БВП, и индикаторът за дела на железопътния товарен транспорт. Непроменени сред най-лошите показатели са тези за дълга, биологичното разнообразие и качество на ландшафта, както и делът на транспорта по вътрешните водни пътища в дейността за транспорт на стоки.

С ключовите показатели за устойчиво развитие, германското федерално правителство иска да покаже на всеки две години: къде сме ние по пътя към устойчиво развитие, какъв напредък е постигнат, къде има нужда от по-нататъшни действия.

2.2.7 Диалог за устойчивостта

Устойчивостта е един от водещите принципи за политика на федералното правителство. Но не само държавата и политиката, от всеки индивид се изисква да работи за тази цел. Устойчивото развитие не може да бъде наложено от държавата. Само когато всички участници в икономиката и обществото и гражданите се посветят на тяхната кауза, устойчивото развитие ще успее.

Когато компаниите инвестират и потребителите консумират, те помагат за оформянето на бъдещото развитие, както и държавата с нейните закони и програми. Ето защо, общественото обсъждане и сътрудничеството с и между социалните партньори е основен елемент на стратегията за устойчиво развитие на федералното правителство.

Устойчивостта съществува в обществения дебат и участието на всички граждани - независимо дали са частни, в семейството или на работното място и в ежедневиия живот заедно. Това отговорно поведение на тези, които участват в ежедневиия живот, е тясно обвързано с условието да бъдат включени и да участват в развитието на обществото. Участието е много важно и с оглед на сложността и скоростта на социалните процеси.

Затова съществен елемент за продължаване на стратегията е дискусиата с експерти и с обществеността. Съответно, най-добрите и първите проекти на стратегията бяха публикуван, или докладите за напредъка - качени в Интернет. Диалогът допълва кръга

на консултации с общностите, бизнеса и синдикати, екологичните и развойните организации, земеделските и потребителските асоциации, както науката и църквата.

При разработването на стратегията, вижданията и идеите на различни социални групи се вливат в съдържанието на докладите за напредъка. Съветите и предложенията на граждани трябва да бъдат взети под внимание. С това, стратегията е първата политическа програма на федералното правителство, в която гражданите активно допринасят и продължават да участват. В доклада за напредъка 2012 г. гражданите имат директно думата с техните становища по диалога относно устойчивостта (доклади за диалозите на гражданите)..

2.2.8. Гражданският диалог относно доклада за напредък 2012 г.

Изчерпателният диалог по устойчивостта стартира през есента на 2010 г. В първата фаза, от септември до ноември 2010 г., федералното правителство представи своите предложения за тематичната насоченост на новия доклад за напредъка за дискусия: „устойчиво управление” и „вода”. Правителството също така прикани хората да изразят своите становища по други въпроси на политиката на устойчиво развитие.

Във втората фаза на диалога от юни до септември 2011 г. е обсъждан проекта на федералното правителство за доклада за напредъка на 2012 година. Много граждани са участвали в диалога. От август 2010 г. сайтът е посетен от над 72 000 потребители. Записани са около 386 000 индивидуални посещения на страници. Участниците дадоха общо над 1600 становища и коментари и в двете фази. В допълнение, бяха получени общо 2100 положителни или отрицателни отзиви.

Около 95 % от приносите са получени онлайн. Преди всичко, институциите избраха пътя на пощенските писма за техните коментари. В сесия диалог на федералното канцлерство през септември 2011 г. сдружения и организации също са били в състояние да изразят становище относно доклада за напредъка. През октомври 2011 г. те взеха позиция относно проекта „Климат и енергетика”. В цялата отчасти ясно изразена критика в детайли, много коментари бяха поддържащи или призоваваха за по-нататъшно укрепване на идеята за устойчивостта в и чрез стратегията.

2.2.9. Напредък в устойчивостта

На 15 февруари 2012 г., федералното правителство прие последния доклад за напредъка на Националната стратегия за устойчиво развитие. Устойчивостта стана водещ принцип на човешката дейност във всички значими сектори на обществото. Това е отразено в показателите, както и в политическите структури.

За да се провери обективно къде е Германия, когато става дума за устойчивост, германското федерално правителство използва набор от показатели. За всеки от тези 38 показатели от водещите сектори „качество на живот”, „справедливост между поколенията”, „социално сближаване” и „международна отговорност”, правителството е формулирало конкретна цел, която трябва да бъде постигната. Изчисляването на стойности за това къде е Германия, прави Федералната статистическа служба.

За 2012 г. можем да потвърдим успех за Германия в 19 от 38-те показатели за устойчивост; например по отношение на намаляването на емисиите на парникови газове, или разширяване на възобновяемите енергийни източници. Имаше положителни развития в опазването на климата, възобновяемите енергийни източници, икономическите резултати, на входните нива на учениците, както и равнището на заетост сред по-възрастните работници. Успехът в останалите показатели все още не е задоволителен или предстои да бъде постигнат.

Федералното правителство насърчава устойчивия бизнес. Устойчиво управление все повече се превръща в запазена марка. Защото за икономиката по-висока енергийна и ресурсна ефективност е едновременно икономически и екологично изгодно. Това включва подкрепа и популяризиране на концепцията за "Корпоративна социална отговорност" (КСО). Тя свързва неразривно отговорното корпоративно поведение с доброволното и допълнителното възприемане на социалната отговорност. Федералното правителство подкрепя, наред с други

- малките и средните фирми в дейности по КСО,
- събирането на информация за корпоративната социална отговорност,
- повишаването на обществената осведоменост по въпроса,
- разработването на концепция за "КСО - произведено в Германия",
- интегриране на КСО в образованието, обучението, науката и научните изследвания и
- укрепване на КСО в международен план и в контекста на развитието.

2.2.10 Устойчивост на финансовия сектор

Финансовата и икономическата криза доведоха до заключението колко е важно особено във финансовите политики, вземането на решения, преди всичко в дългосрочен план. Бизнесът, както в момента, не може да съществува повече. Поради това федералното правителство иска да маркира постиженията с тяхната консолидация и растеж:

структурно балансиран федерален бюджет през 2014 г., черната 2015 г. и излишъци от 2016 г.

2.2.11 Енергийна концепция за устойчивостта

С новата енергийна концепция правителството се опита да опише още през 2010 г., пътя към ерата на възобновяемите енергийни източници. През 2011 г. Федералното Правителство, Парламента и Горната Камара приеха друг обширен пакет от мерки, тъй като опитът от аварията в АЕЦ Фукушима послужи като урок, че дори по-бързото преобразуване е по-добро.

Федералното правителство за 2011 г. потвърди целите за намаляване на емисиите на парникови газове: те трябва да се намалят през 2020 г. до 40 %, от 2030-55 %, до 2040 до 70 %, и до 2050 от 80 до 95 % - в сравнение с 1990 г. Правителството иска да разшири делът от енергия от възобновяеми източници в сектора на енергийните доставки. Успоредно, първичното енергийно потребление трябва да се върне до 2050 г. с 50 % в сравнение с 2008 г. Консумацията на енергия се очаква да намалее с 25 %; през 2020 г. вече 10 %. В същото време процентът на обновяването на сгради в момента е приблизително удвоен на годишна база до 2 % от общия сграден фонд. И в транспорта консумацията на енергия - в сравнение с 2005 г. – ще се намали с около 40 %.

Германия направи голяма стъпка по отношение развитието на съоръжения за вятърна и слънчева енергия или енергия от биомаса, от гледна точка на федералното правителство. Повече от 20 % от текущото производство идва от системите на възобновяемите енергийни източници. Решаващо този успех се дължи на Закона за възобновяемите енергийни източници (EEG), който предвижда фиксирани лихвени проценти за производителите на зелена електроенергия. Сигурността на инвестициите, постигната по този начин предизвика динамичен растеж в много области на добиване на енергия от възобновяеми източници.

Енергийната ефективност е друг ключов фактор за икономическа рационалност, за да се постигне висок дял на енергията от възобновяеми източници и цели, както са определени в енергийната концепция. Отново има достатъчно потенциал за спестяване на енергия и електричество. Федералното правителство разчита на отговорността на бизнеса и потребителите.

В Германия електроенергията все още е сравнително близо до центровете на потребление. В бъдеще, тя ще бъде по-децентрализирана – където духа вятър или преди неизползвана площ ще се използва за генериране на слънчева енергия. За да се запазва мрежата с тази електроенергия се изисква модерна и ефективна електрическа мрежа.

Главно заради значителни инвестиции в инфраструктурата, предприятията за преобразуването и доставка на енергия и потребителите се сблъскват с големи предизвикателства. Целта на федералното правителство е докато се поддържат конкурентни цени на енергията, надеждни доставки и по-високо ниво на просперитет, Германия да остане една от най-устойчивите и енергийно ефективни икономики в света.

3. Европейската стратегия за устойчиво развитие и доклад на Евростат

За да се илюстрира това на европейско равнище, ще се използват резултатите на Евростат относно "Устойчиво развитие - потребление и производство" за 2013 г. Те се основават на показателите на Европейския съюз - за тях е създадено единство чрез споразумението за наблюдение на стратегията за устойчиво развитие. Те, заедно с подобни показатели за други области, формират документа "Устойчиво развитие в Европейския съюз - 2013 мониторингов доклад на стратегията на ЕС за устойчиво развитие". Този доклад се изготвя от Евростат на всеки две години като обективна статистическа картина на напредъка, който е постигнат по отношение на целите и обектите, както те са определени от Европейската стратегия за устойчивост: "За тази цел той насърчава динамична икономика с пълна заетост и на високо равнище на образование, здравеопазване, социално и териториално сближаване и опазване на околната среда в спокоен и безопасен свят, зачитане на културното разнообразие. Този доклад на Евростат на свой ред е основата за съответния доклад на Европейската комисия относно прилагането на стратегията си. Това се основава на "преглед на Стратегията на ЕС за устойчиво развитие (СУР на ЕС), обновена стратегия от 9 юни 2006 г. на Съвета на Европа, който от своя страна се основава на проекта на Европейската стратегия 2001. Това, между другото, се извършва чрез обединяване на СУР на ЕС и Лисабонската стратегия за растеж и създаване на работни места. Първостепенната цел обаче, е да се ограничи изменението на климата и разходите по това и отрицателните въздействия върху обществото и околната среда. Другите цели включват насърчаване на устойчивото производство и устойчивото потребление. Има определени оперативни позиции и цели:

3.1 Оперативните цели и задачи

Насърчаване на устойчивото потребление и производство чрез насърчаване на социалното и икономическото развитие в рамките на допустимото натоварване на екосистемите и отделянето на икономическия растеж от влошаването на околната среда.

Подобряване на екологичните и социални резултати за продукти и процеси, както и насърчаване на тяхното разпространение сред бизнеса и потребителите.

Целта е да се постигне средно ниво на екологосъобразни обществени поръчки (ЕОП) до 2010 г. равностойно на това, постигнато в момента от държавите-членки.

ЕС трябва да се стреми да увеличи своя дял на световния пазар в областта на екологичните технологии и екологични иновации.

Това отново доведе до определени действия.

Тези действия трябва да включват:

Комисията и държавите-членки ще разглеждат конкретни действия за постигане на по-устойчиво потребление и производство в ЕС и на световно равнище, по-специално в рамките на Процеса от Маракеш на ООН и на Комисията по устойчиво развитие. В този контекст Комисията ще предложи план за устойчиво производство и потребление (УПП) на ЕС за 2007 г., който трябва да помогне за идентифициране и преодоляване на пречките за УПП и да гарантира по-добра съгласуваност между различните области на политиката, да повиши информираността на гражданите и да промени неустойчивите навици на потребление.

Комисията и държавите-членки следва да се ангажират в диалог с бизнеса и съответните заинтересовани страни, насочен към определяне на цели за опазване на околната среда и обществото при производството на продукти и процеси.

Комисията и държавите-членки ще разработят структуриран процес, за да споделят най-добрите практики и опит в областта на зелените обществени поръчки, като вземат предвид потенциала за насърчаване на зелените обществени поръчки на местно и регионално равнище. Комисията ще улесни редовното сравняване в рамките на ЕС на функционирането на зелените обществени поръчки в съответствие с методология за оценка въз основа на договорени и обективни параметри. Тя ще разгледа заедно с държавите-членки как най-добре да се насърчат зелените обществени поръчки за други основни продуктови групи до 2007 г..

Комисията и държавите-членки ще увеличат усилията за популяризиране и разпространение на социални и еко-инновации и технологии за околната среда, наред с другото, чрез ефективно прилагане на план за действие за технологии за околната среда (ЕТАР) от всички заинтересовани участници, за да се създадат нови икономически възможности и нови пазари.

Комисията ще предложи схема за етикетиране на голяма група продукти - от електрически уреди и автомобили до други групи от вредни за околната среда продукти, включително продукти с високо въздействие върху околната среда.

Държавите-членки следва да подкрепят информационни кампании с търговците на дребно и други организации за насърчаване на устойчиви продукти, наред с другите продукти, които произхождат от биологичното земеделие, справедливата търговия и екологично чистите продукти.

По този начин се обхваща по-голям периметър, в който ЕС планира своят набор от дейности за следващите няколко години, дори десетилетия. Съответните доклади на Евростат изпълняват функциите на двугодишен мониторинг, т.е. контрол на напредъка в областта на устойчивото развитие на производствения и потребителския сектор. Първо, налице е преглед на основните промени в нивото от преди две години. Този преглед се последва от основните статистически резултати, които са разделени в зависимост от моделите на потребление на ресурси и генериране на отпадъци. В потреблението на ресурси и генерирането на отпадъци се включва вътрешното материално потребление, това на отпадъци с неминерален произход, опасни отпадъци, рециклирани и органични битови отпадъци и накрая - емисии в атмосферата. Моделите на потребление се различават по броя на домакинствата, разходите на домакинствата, тяхната консумация на електроенергия, общото потребление на енергия, броят на автомобилите, системите за управление на околната среда, екоетикетите, площта, използвана за екологично селско стопанство, биологичното земеделие и индекса за гъстота на животните.

Интересно е да се види какви промени са се случили в действителност в потреблението и производството в периода между 2000 г. и 2007 г. Наблюдават се много неблагоприятни, а също така и много полезни развития. Потреблението на материали и електроенергия продължава да се увеличава, както и генерирането на опасни отпадъци. От друга страна, общото потребление на енергия и количеството на не-минерални отпадъци в ЕС са намалели. Делът на рециклираните или органични отпадъци се е увеличил също. В допълнение, налице е значително намаляване на емисиите / замърсяването на въздуха. Напредък е постигнат във връзка с моделите на производство по отношение на екологичното измерение на КСО от страна на компаниите и природосъобразните земеделски практики:

Производителност на ресурсите: въпреки тенденция за нарастване на производителността на ресурсите (измерена като БВП, разделен на вътрешното

материално потребление) в ЕС между 2000 г. и 2007 г., използването на ресурсите се разраства.

Вътрешно потребление на материали: вътрешното потребление на материали на глава от населението в ЕС се е увеличило между 2000 г. и 2007 г. Това неблагоприятно развитие се дължи на увеличение на местния добив и внос, произтичащи от нарастващото търсене на минерали.

Неминерални отпадъци: количеството на неминералните отпадъци на глава от населението, генерирани в ЕС, значително намаля в периода между 2004 г. и 2008 г.

Опасни отпадъци: между 2004 г. и 2008 г. количеството на опасните отпадъци, генерирани на глава от населението в ЕС, е нараснало значително.

Рециклирани и органични битови отпадъци: делът на рециклирани и органични битови отпадъци се е увеличил значително между 2000 г. и 2009 г. в ЕС. Изгарянето на отпадъци също е нараснало, но обезвреждане на отпадъците чрез създаване на депа е намаляло значително.

Атмосферните емисии: между 2000 г. и 2008 г. емисиите, които замърсяват въздуха и допринасят за повишаване на киселинността, еутрофикацията и нивата на приземния озонен слой, паднаха значително.

Моделите на потребление: брой на хората в домакинствата: през периода 2005 г. -2009 г. средния брой хора в едно домакинство е намалял слабо в ЕС, което отразява тенденцията към повече, но по-малки домакинства.

Разходи на домакинствата: между 2000 г. и 2007 г. разходите на домакинствата в ЕС се увеличават непрекъснато, по-специално за развлечения, жилища и удобства. Поради икономическата криза темповете на спестяване за домакинствата нарастват рязко, което води до спад в разходите за 2007 г. – 2009 г..

Консумация на електроенергия от домакинствата: между 2000 г. и 2009 г. потреблението на електроенергия от домакинствата се увеличават значително в ЕС.

Крайното потребление на енергия: между 2000 г. и 2009 г. крайното потребление на енергия намалява много умерено. То беше увеличено значително между 2000 г. и 2004 г., след това до 2008 г. промените бяха ограничени и най-накрая, през 2009 г - беше наблюдаван значителен спад.

Притежаване на автомобил: между 2000 г. и 2009 г. броят на леките автомобили на 1000 жители в ЕС се е увеличил значително. Най-големите увеличения са документирани в Източна Европа и в региона на Балтийско море.

Системи за управление на околната среда: между 2003 г. и 2010 г. броят на организациите в ЕС, сертифицирани съгласно система за екологично управление и одитиране, се е увеличил значително, главно поради високите темпове на растеж в южноевропейските страни.

Екомаркировка: между 2000 г. и 2010 г. броят на лицензите за екомаркировка в ЕС беше увеличен с коефициент от повече от 20 през този период.

Площ с агроекологично предназначение: през 2009 г. почти една четвърт от общата използвана земеделска площ на ЕС беше включена в агро-екологичните мерки.

Биологичното земеделие: между 2005 г. и 2009 г. делът на земеделска площ, заета от биологичното земеделие в ЕС, се е увеличил значително.

Индекс на плътност на животните: между 2003 г. и 2007 г. броят на селскостопанските животни на хектар използвана земеделска площ е намалял значително в ЕС.

Тези статистически данни трябва всъщност - след горните забележки относно широкото понятие за устойчиво развитие - да бъдат тълкувани в контекста на множество други цели, които далеч надхвърлят сферата на производството и потреблението и не са обхванати тук. Това включва, например качеството на живот, което, обаче е изключително трудно да се определи количествено.

4. Заключение

Етиката на околната среда е много обширна тема и в контекста на устойчивото развитие се отнася, например за постоянното оцеляването на човека на земята и за въпроси като равенството между поколенията. Въпреки нейното разнообразие, устойчивостта все още е в етап на развитие. Това може да се види в диференцирането на нейното съдържание, а също и в развитието на самата концепция за устойчиво развитие.

Има два основни подхода, които трябва да бъдат разграничени:

1. **оптимистичният възглед** за "слаба" устойчивост, според който, трябва да бъдат възможни замени на почти всички функции на природния капитал с други видове капитал. Тези процеси на замяна или заместване трябва да бъдат разрешени, ако съществуващият капитал ще бъде напълно запазен по този начин;
2. **"песимистичният" или "силен" подход** на устойчивост критикува такава взаимозаменяемост и не я взема предвид. Тази концепция за "силна" устойчивост твърди, че справедливостта между поколенията изисква "запасите на различните видове капитал да остават независими един от друг в биологични или физични стандарти". Това е особено вярно за природния капитал.

Разработена е по-правдоподобна концепция за силна устойчивост, за практическо прилагане като ръководство за действие чрез три правила на управление, които ще подобрят запаса от природния капитал. Тези управленски правила са макро- и микро-приложими, както на политическо така и на социално равнище.

Тези правила за управление гласят, че скоростта на разграждане на възобновяеми природни ресурси не трябва да превишава скоростта на възобновяването им; че веществата в средата, може да се контролирано разрешени само до степен, която съответства на тяхната способност за усвояване и може да предизвика опасност от функции (критични натоварвания, критични нива); че заради втория закон на термодинамиката, закона на ентропията, всяко използване на невъзобновяеми ресурси намалява в крайна сметка стоковата наличност. Общо, това означава, че "невъзобновяемите ресурси трябва да се използват само до степента, до която е осигурен физически и функционално равностоеен заместител, под формата на възобновяеми ресурси или по-висока производителност на природните ресурси при тяхната употребата."

Възниква въпросът как тази възискателна концепция ще се превърне в практика. Поради това, на национално равнище в Германия е разработена "Националната стратегия за устойчиво развитие", като най-важна сред другите стратегии. Немската стратегия за устойчиво развитие беше приета през 2002 г. От тогава тя определя и реда за устойчиво развитие в Германия. Тя носи заглавието "Перспективи за Германия" и включва конкретни задачи и цели. Насоките определят пътя, посоката, в която Германия трябва да се движи, за да стане по-устойчива. Те покриват спектъра между "справедливост между поколенията - качество на живота - социалното сближаване и международна отговорност".

За да се превърне този спектър в реалност обаче, са необходими и някои правила за управление. Това са показателите и целите. Те показват къде сме по пътя към устойчиво развитие. Целите определят необходимостта от ясни действия и са важни за успешен контрол. Успешното управление включва по-специално преглед на развитието на базата на определени критерии и показатели. Следователно, стратегията за устойчиво развитие съдържа общо 21 основни теми от общо 38 показатели. Броят на ключовите показатели нарочно е запазен малък: бързо с няколко цифри да се дава обща представа за важни събития. Важно е за пълна представа показателите да се разглеждат в цялата система, а не изолирано.

Показателите са свързани с конкретни и - при необходимост и възможност - количествени цели. Така, те са от значение за политически действия. Стратегията за устойчиво развитие включва балансиране на противоречащи си цели и довежда до възможно най-голямо съответствие между тях. Например, икономическият растеж е съвместим с целите за опазване на климата, ако е придружен от ефективно подобряване на структурните промени.

През 2012 г. федералното правителство преработи някои показатели и свързаните с тях цели. Решаващи критерии са приемствеността и прозрачността. В тази програма беше създадено индивидуално включване на нови цели, включително дългосрочни цели за 2050 г. с перспектива за енергия/климат. Някои показатели са ревизирани, за да се увеличи по-специално тяхната значимост, или да се доведат до целите, съгласувани на ниво ЕС. За да се организира по-добре областта на фискалната устойчивост, бяха въведени също два нови под-показатели.

Друг нов инструмент е системата за отчитане и диалога за устойчивост. Устойчивостта е един от водещите принципи в политиката на федералното правителство. Но не само държавата и политиката, от всеки индивид се изисква да работи за тази цел. Устойчивото развитие не може да бъде наложено от държавата. Само когато всички участници в икономиката, обществото и гражданите приемат темата за тяхна кауза, устойчивото развитие ще успее.

Всеобхватен Диалог по Устойчивост беше стартиран през есента на 2010 г. В първата фаза, от септември до ноември 2010 г., федералното правителство представи за дискусия своите предложения за тематичната насоченост на нов доклад за напредъка: "устойчиво управление" и "вода". Във втората фаза на диалога от юни до септември 2011 г. може да бъде дискутиран проекта на федералното правителство относно Доклад за напредъка 2012 година.

На 15 февруари 2012 г., федералното правителство прие последния доклад за напредъка на Националната стратегия за устойчиво развитие. Устойчивостта стана водещ по значение принцип на човешката дейност, във всички сектори на обществото. Това е отразено в показателите, както и в политическите структури.

На последно място възниква критичния въпрос, дали горепосочените цели на устойчивото използване на ресурсите са постигнати до момента

1. дали е намален "екологичният отпечатък" и
2. дали за всяко лице качеството на живот се е подобрило. По този начин, на 22 август 2012 г., бяха изразходвани всички запаси от природни ресурси, които са били

произведени на Земята през цялата 2012 г. Това означава, че от тази дата генерираните количества отпадъци и емисии не могат да бъдат абсорбирани. Тази дата се отбелязва всяка година, малко по-рано. "След четири десетилетия контрол на политика за планетата Земя, планетата все още е насочена към колапс, който предсказва Римския клуб за средата на 21 век."

Също така, от обещанието за добро качество на живот за всички, той не е станал по-добър. Освен увеличаването на количествения растеж (брутен вътрешен продукт) и свързаното натрупване на стоки, като цяло се счита, че не е настъпило очевидно надеждно качество на живот за всички, каквато е целта на устойчивия начин на живот и икономика. За този аргумент могат да бъдат използвани като доказателство добре известните проучвания на СЗО и ФАО от всички последни години и десетилетия. Това критично междинно заключение все пак не трябва да девалвира разнообразието от мерки, които са част от политиката на местно, регионално, национално и международно ниво, или на компании; нито пък мерките областта на потреблението. Точно обратното: без него, балансът на устойчивост ще изглежда абсолютно невъзможен.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Achterberg, W. (1994) *Samenleving, Natuur en Duurzaamheid, een inleiding in de milieufilosofie* (Assen, The Netherlands: Van Gorcum).
- Attfield, R. (1987)
- Attfield, R. (2003) *Environmental Ethics: An Overview for the Twenty-first Century* (Cambridge, UK: Polity Press).
- Barry, B. (1999) 'Sustainability and Intergenerational Justice', in A. Dobson (ed.), *Fairness and Futurity* (Oxford: Oxford University Press): 93-117.
- Brecht, B. (1961) 'Anecdotes of Mr Keuner', in *Tales from the Calendar* (Translation by Y. Kapp and M. Hamberger of *Kalendergeschichten*; London: Methuen).
- Cochrane, A. (2007) 'Environmental Ethics', in: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, see: <http://www.iep.utm.edu/envi-eth/>
- Eser, U., and T. Potthast (1999) *Naturschutzethik: eine Einführung für die Praxis* (Baden-Baden: Nomos).
- Gewirth, A. (2001) 'Human Rights and Future Generations', in M. Boylan (ed.), *Environmental Ethics* (Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall): 207-211.
- Hettinger, N. (2005) 'Tom Regan: Case for Animal Rights',

http://spinner.cofc.edu/hettinger/Environmental_Ethics/Regan_Case_For_Animal_Rights.htm.

- Kockelkoren, P.J.H. (1993) Van een plantaardig naar een plantwaardig bestaan: ethische aspecten van biotechnologie bij planten (Enschede, The Netherlands:).
- Krebs, A. (1999) Ethics of Nature: A Map (Berlin: De Gruyter).
- Leopold, A. Sand County Almanac
- Ott, K. (2000) 'Umweltethik: Einige vorläufige Positionsbestimmungen', in K. Ott and M. Gorke (eds.), Spektrum der Umweltethik (Marburg: Metropolis): 13-39.
- Palmer, C. (2008) 'An Overview of Environmental Ethics', in A. Light and Holmes Rolston III (eds.), Environmental Ethics: An Anthology (Malden, MA: Blackwell): 15-37.
- Parfit, D.(1984) Reasons and Persons (Oxford: Clarendon Press).
- Pfordten, D. von der (1996) Ökologische Ethik. (Reinbek: Rowohlt).
- Regan, T. (1983) The Case for Animal Rights (London).
- Routley, R., and V. Routley (1979) 'Human Chauvinism and Environmental Ethics', in D. Mannison et al. (eds.), Environmental Philosophy (Canberra: Australian National University): 96-198.
- Singer, P. (1975) Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals (New York:).
- Singer, P. (1993) Practical Ethics (Cambridge: Cambridge University Press, 2nd edn.).
- Taylor (1986).
- Thomas, K. (1983) Man and the Natural World: A History of Modern Sensibility (New York: Pantheon).
- White, L.T., Jr (1967) 'The Historical Roots of Our Ecologic Crisis', Science 155.3767, 10 March 1967: 1203-207.
- Wenz, P.S. (2001) Environmental Ethics Today (New York /Oxford: Oxford University Press).
- WCED (World Commission on Environment and Development) (1987) Our Common Future, <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.
- Zweers, W. (1994) 'Milieu filosofie', in J.J. Boersema (ed.), Basisboek Milieukunde (Meppel, The Netherlands:): 326-40.
- Zweers, W. (1995) Participeren aan de Natuur (Utrecht, The Netherlands: Van Arkel).
- Zweers, W. (1998) Participating with Nature (Utrecht, The Netherlands: Van Arkel).